

JOŽEF BAJZA I CRNA GORA**1.**

Ubijanje istorijske i nacionalne svijesti crnogorskog naroda

»Piše: **Nenad STEVOVIĆ****PREDGOVOR**

Nasilna aneksija Kraljevine Crne Gore od strane Kraljevine Srbije u predvečerje stvaranja nove državne zajednice Kraljevine SHS/Jugoslavije predstavlja početak jednog od najtežih perioda u crnogorskoj istoriji. Crna Gora je izgubila svoju državnost, vojsku i dinastiju. Njena teritorija unitaristički je sjedinjena sa teritorijom države Srbije, a njen narod inkorporiran je u srpski. Poslije više vjekovaime Crne Gore je nestalo sa političke karte Europe. Pored svih poznatih metoda djelovanja okupatora u cilju denacionalizacije, assimilacije i devastacije države i naroda prema kojima djeluje, zvančni Beograd je u slučaju Crne Gore poseban akcenat dao na brisanju svih osobenih identitetskih karakteristika crnogorskog naroda. Sve je bilo podređeno tome da se ubije istorijska, nacionalna i državotvorna svijest i memorija crnogorskog naroda. Evo nekoliko eklatantnih primjera. Mistro crkveno zvono **Ivana Crnojevića** skinuto je sa Cetinjskog manastira i kako je

Donosimo izvode iz nove knjige Nenada Stevovića „Jožef Bajza i Crna Gora“, posvećene velikom prijatelju crnogorskog naroda i borcu za pravo, čast, državnost i nezavisnost Crne Gore. Stevović je u svoje djelo unio mnoštvo nepoznatih detalja o Bajzinom životu i publicističkoj djelatnosti

pisao dr Radoslav Rotković: „To staro zvono smetalo je brisalcima crnogorske istorije, pa su ga pod izgovorom da je napuklo, poslali u Vojvodinu da se pretopi, i od njega su mesingane kvake na kapljama vojvodanske gospode“. A to zvono se nekoliko vjekova oglašavalo u svim važnim, tužnim i svečanim trenucima crnogorske istorije. Takođe, 1918. pošekli su i čuveni stari briješti ispred Njegoševe Bijljare, tu od naroda postovana sudnica pod otvorenim nebom u središtu crnogorske prijestonice. Pošećeno je u inat tradiciji i pozitivnom odnosu naroda prema stablu koje je bilo vitalan simbol nacionalnog identiteta Crnogoraca i pod kojim se saставio i studio Šenat, **knjaz Nikola** srijetoša sa narodom, svojim podanicima i strancima da bi razmatravao važna javna pitanja, ali i individualne molbe i žalbe. Zatim, rušenje **Njegoševe** stare kapela na Lovčenu i izgradnja nove kapеле sa pećatom **kralja Aleksandra Karađorđevića**, zabranjenja nošenja crnogorske kape sa tradicionalnim obilježjima i namećanje na njima simbola sa 4 očila, sa četirimi cirilična slova na glavniku kao simbolični dokaz potpune dominacije nove ideologije nad crnogorskom nacionalnom svijestima.

Nenad Stevović

**JOŽEF BAJZA
I CRNA GORA**

Naslovica Stevovićeve knjige „Jozef Bajza i Crna Gora“

Ponižavajući odnos prema crnogorskoj ratnoj zastavi, alaj barjak; ukidanje Crnogorske crkve i tortura prema sveštenicima koji niješu prihvatali srpsku crkvu kao novi vjerski autoritet. Pritisak i zahtjev novih učitelja da daci u školama u Crnoj Gori moraju govoriti ekavicom...

Sve nabrojano samo su neki od primjera smišljene, jasno koncipirane metode udara na kolektivno pamćenje crnogorskog naroda o sopstvenim, vjekovima stvaranijim, osobenim identitetskim karakteristikama. Posljedice takvog ponašanja očekuju i današnje generacije gradana Crne Gore, i Crnogoraca širom svijeta, one se ispoljavaju kroz zaborav, nejasnoće pojedinih procesa i događaja iz tog perioda i kroz „crne ruke“ u kolektivnom sjećanju. Tokom te nacionalne agonije koja je trajala četvrt vijeka (1916-1941) crnogorski narod i njegova nepravedno izbrisana država nisu bili sami. U svijetu je postojao značajan broj intelektualaca, stranaca, prijatelja Crne Gore, koji su sa puno entuzijazma, požrtvovanosti, sopstvenim sredstvima, dali doprinos afirmaciji crnogorskog pitanja. Spomenuta studija je bila inicijalna kapisla za početak da-

Njihove publikacije, proglaši i članci u svjetskoj štampi nisu dozvoljavali da talog zagovara prekrivne nepravedne velikih sila prema herojskoj državi koja je duboko iskrvala u čas pobjede saveznika u Prvom svjetskom ratu. Ti plemeniti naporci da crnogorsko pitanje vrste u agenda visoke međunarodne politike, možda nijesu uspjeli u trenutku pokusaju, ali su ostavili neizbrisivi trag koji je decenijama kasnije doprinio prvo reakualizaciji, a zatim i pojedinih crnogorskih državotvorne ideje. Jedan od tih iskrenih prijatelja Crne Gore je bio i madarski intelektualac, univerzitetski profesor dr **Jožef Bajza**. Ime ovog naučnika nije nepoznato crnogorskoj javnosti. Jedno od njegovih djela, kraća studija *Crnogorsko pitanje*, je imalo tri rezidenca, na srpsko-hrvatskom, srpskom i crnogorskom jeziku (2001, 2006. i 2011. godine). Na afirmaciju imena Jožefa Bajze u Crnoj Gori najviše je doprinio crnogorski književnik, publicista i bibliotekar **Marijan Mašo Mihić**, koji je bio među priredivačima sva tri izdanja. Spomenuta studija je bila inicijalna kapisla za početak da-

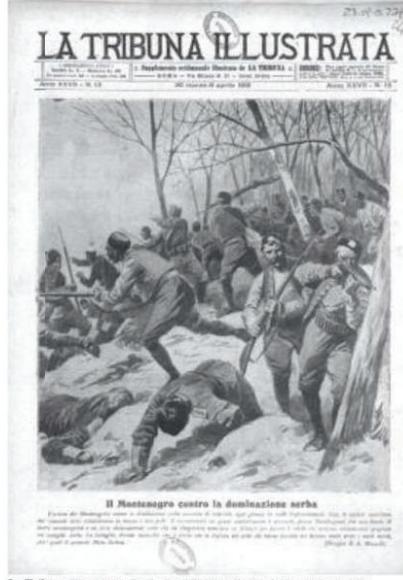
ljevog izražavanja života i djela ovog evropskog intelektualca. Jožef Bajza je bio priznati stručnjak za južnoslovensko pitanje između dva svjetska rata i dugogodišnje istraživačke koje prezentuje knjiga **Jožef Bajza i Crna Gora** dokazuje da je njegovo naučno i publicističko interesovanje za Crnu Gorku bilo značajno obiljni i sadržajnije od sjećanja koja smo imali do sada. Ovaj tekst ima za cilj da pruži doprinos potpunijem osvijetljavanju lika i djela madarskog lingviste, akademika Jožefa Bajze dosljednog zagovornika crnogorske državne nezavisnosti i do kraja života članog prijatelja Crne Gore i crnogorskog naroda. Biljnički koncept izdanja, na crnogorskom i madarskom, eziku, omogućuje da se crnogorska i madarska struktura, naučna i kulturna javnost upozna sa odnosom prema Crnoj Gori ovog kulturnog i naučnog pregovora.

Kroz istoriju kultura je oduvijek bila važan segment crnogorsko-madarskih odnosa. U Crnoj Gori su više puta štampana djela **Sandora Petefija** i drugih madarskih pisaca, koji su često izvođeni na sceni Kraljevsog pozorišta Zetski dom na Cetinju u 19. i 20. vijeku. Posebno su bili aktuelni dramski pisi **Ferenc Molnar** i **Ede Sigligeti**. Proučavanjem Njegoša i prevođenjem na madarski jezik bavio se pisac i prevodilac **Zoltan Cuka**. A poznati madarski romanopisac **Lajoš Zilahi**, autor kulturnog romana *Rano proljeće*, 60-tih godina prošlog vijeka boravio je duži period na Cetinju proučavajući život i djelo **Petra II Petrovića Njegoša**. Važno je napomenuti da su u Budimpešti nakon 1918. godine štampana djela crnogorskih suverenista i boraca za obnovu državnosti Crne Gore **Vladimir Popović**, **Pavla Popovića** i **dr Pera Đ. Šoća**. Ovaj istraživački rad je doprinos daljog afirmaciju života i djela dr. Jožefa Bajze, a s tim i doprinos jačanju razumjevanja, prijateljstvu i saradnji između dvije stare evropske države, Madarske i Crne Gore, njihovih naroda i kulture. Za podršku tokom istraživanja i pomoći u realizaciji projekta autor se posebno zahvaljuje saradnicima iz Vojvodine, **Otiliji Šarkezi** i **Martijomolnar** prevoditeljki iz Malog Idosa, **Aleksandri Vučinić** prevoditeljki iz Lovćenca i **Gaboru Viragu** direktoru Izdavačkog zavoda „Forum“ iz Novog Sada. Takođe, autor se zahvaljuje **Prutkai Janošu**, zamjeniku direktora u Institutu za nacionalno naseljedstvo u Budimpešti i **Danijeli Đurđević**, prevoditeljki sa italijanskog jezika iz Perude.

(Nastavljaje se)

Spomenica za pravo, čast i slobodu Crne Gore iz 1919.

La Tribuna Illustrata - Borbe kod Podgorice između crnogorskog pobunjenika i srpske vojske 1918.

JOŽEF BAJZA I CRNA GORA**2.**

Crnogorska istorija bila mu je posebno omiljena tema

» Piše: Nenad STEVOVIĆ

JOŽEF BAJZA

Univerzitetski profesor, bibliograf, akademik dr. **Jožef Bajza** rođen je 31. januara 1885. godine u Fudivašarheju, u okrugu Bihać (Fudivašarhej - Fugivášarhely) je madarski naziv sela koje se danas nalazi u Rumuniji neposredno uz granicu sa Madarskom. Naziv sela na rumunskom je Oșorhei). Srednju školu je počeo u Oradei. Studirao je na Univerzitetu u Budimpešti, na kojem je 1906. godine doktorirao iz oblasti filozofsko-filosofskih nauka, a naredne godine dobio i diplomu za srednjoškolskog profesora. Njegova univerzitetska specijalnost je bila istorija književnosti, ali se ovaj svestrani intelektualac, slavista i naučnik bavio i publicistikom i istoriografijom. Zahvaljujući dobrim predispozicijama i preporukama onih koji su polagali veliku nadu u njegovu akademsku i naučnu karijeru, 1906. godine počeo je da radi u Nacionalnoj biblioteci „Sećenji“, ustanovi Nacionalnog muzeja Madarske, prvo na odjeljenju sa štampanim izdanjima, a potom na odjeljenju sa rukopisima. Godine 1808. pridružila se Madarskom nacionalnom muzeju u okviru te institucije je djelovala više od jednog vijeka. Madarski nacionalni muzej osnovan je 1802. godine i poklapa se sa značajnom promjenom madarske istorije, pojavom moderne nacionalne svijesti i širenjem civilnih ideja slobode. (Obrazovani aristokrati filantrop grof Ferenc Sećenji (Széchenyi Ferenc) podnio je te godine zahtjev za dozvolu da narodu predstavi svoju bogatu zbirku o Madarskoj. Monarhija je dala svoj pristanak, pa se 1802. smatra osnivačkom godinom ove institucije koja predstavlja nacionalni muzej madarske istorije, umjetnosti i arheologije.) Bajza je boravio u Njemačkoj 1913. godine na studijsku usavršavanje proučavajući rukopisnu gradbu biblioteka u Dresdenu, Lajpcigu i Berlinu. U januaru 1919. godine preveljen je u biblioteci „Sećenji“ za direktora odjela za strane časopise i novine. U tom periodu inicirao je obradu nevezane materijalne grade i finalizovao pitanje obrade časopisa izvremena revolucije u tadašnjoj habsburškoj Ugarskoj 1848/49. godine. U jesen iste godine privremeno je bio raspoređen u Ministarstvu vanjskih poslova, de je madarska vlada posebno računalna na njega u mirovnim pregovorima nakon Prvog svjetskog rata

Jožefu Bajzi je od početka 1910. godine glavna preokupacija bila južnoslovensko pitanje. Istoričar i arhivist Lajoš Taloci, misteriozna i kontroverzna ličnost Austro-Ugarske monarhije koja je imala značajnu ulogu na Balkanu, je skrenuo njegovu pažnju na kompleksnost južnoslovenskog pitanja, i od tog trenutka, pa sve do smrti, on se usmjerio ka radu na rješavanje tog pitanja

Jožef Bajza

kao eksperta za južnoslovenska pitanja. Iz biblioteke je otisao u junu 1923. godine na dužnost redovnog profesora na katedri za hrvatsku književnost na Univerzitetu Peter Pazman u Budimpešti (Katalički univerzitet „Peter Pazman“) u Budimpešti jedna je od najstarijih i najprestiznijih visokoškolskih institucija u Madarskoj. Osnovan je 1635. godine i nosi naziv po osnivaču nadbiskupu Petru Pazmanu. O Bajzinom statusu i ugledu koji je imao u biblioteci „Sećenji“ govoriti i tekst bivših kolega, saradnika i rukovodilaca objavljen povodom odlaska iz biblioteke na novu dužnost: „Njegovo zalaganje, sveobuhvatna stručnost, prepoznatljiva uljednost, zastupili su postavljanje, priznanje i ljubav nadređenim i saradniku. Zahvaljujući navedenim kvalitetima, njegovi direktori su u njemu pronašli dragocjenu podršku, a naročito je to bilo uočljivo posljednjih godina kada značajne odluke nijesu donosili dok se nijesu konsultovali sa njim. Iako su angažovanje u upravljanju bibliotekom i tamošnji njegov rad bili iscrpljujući, Bajza je uvijek pronalazio vrijeme da pomogne svojim saradnicima savjetima i djelovanjem, ne samo u

Nacionalna biblioteka Sećenji

Bajza je naročitu pažnju i revnost poklonio crnogorskom pitanju i udesu Crne Gore i Crnogoraca nakon Prvog svjetskog rata. Zbog toga je bio napadan od istoričara s jugoslovenskog intelektualno-političkog prostora, koji su, zaslijepljeni novom ideologijom i politikom, crnogorsko pitanje nazivali „takozvanim“

Objavio je pjesme **Peteffi Ištvana** i radove drugih madarskih mladih pjesnika i pisaca. Od 1908. godine intenzivno se bavio životom i djelom mladog brata njegovog deda **Janoša**, svojim imenjakom i prezimenjakom, pisecem i velikim madarskim pjesnikom **Jožefom Bajzom**. Knjigom *Biografija Jožefa Bajze* osvojio je 1911. godine prestižnu nagradu na Ipoji natjecanju Akademije. To književno djelo kao i neke druge radove iz tog perioda objavio je pod imenom **Jožef Siči** (József Szűcs). To je bio znak poštovanja prema slavnom pretku imajući u vidu da njegov rodak rođen u mjestu Szűcs 1804. godine. Iako je kasnije imao intereso-

Nacionalni muzej Madarske

vanja za književnu i lingvističku nauku, Bajzi je od početka 1910. godine glavna preokupacija bila južnoslovensko pitanje. Istoričar i arhivist Lajoš Taloci (1856-1916), visoki državni činovnik ali i misteriozna i kontraverzna ličnost Austro-Ugarske monarhije koja je imala značajnu ulogu na Balkanu, je skrenuo njegovu pažnju na kompleksnost južnoslovenskog pitanja, i od tog trenutka, pa sve do smrti, on se usmjerio ka radu na rješavanju tog pitanja. Takođe, važan utjecaj na Bajzino interesovanje za južnoslovensko pitanje je bilo i prijateljstvo sa hrvatskim naučnikom, istoričarem **Milanom Šufljajem**, sa kojim je jedno vrijeme radio zajedno u biblioteci „Sećenji“. Prvi članak o „hrvatskom krizi“ objavljen je 25. septembra 1913. godine u kolumni Madar Hirlap, nakon čega su iste godine uslijedila još tri članka. Od tog momenta pomno prati dešavanja i ne zna se tačan broj publikacija i studija koje je pisao o toj temi. Kada je 1923. godine počeo da radi као univerzitetski profesor, mogao je svoje vrijeme da usmjeri ka omiljenim hrvatskim književnim, istorijskim i političkim studijama. Rijetko je pisao pod svojim imenom, što opravdava time što se i njegov predak isto zvao. Studije iz istorije književnosti uglavnom je pisao pod imenom Jožef Siči u časopisu *Könyvszemle*, a publicističke radove pod pseudonimom **Kornel Batorić**. Posebno omiljena tema Jožefa Bajze bila je istorija Crne Gore. On je naročitu pažnju i revnost poklonio crnogorskom pitanju i udesu Crne Gore i Crnogoraca nakon Prvog svjetskog rata. Zbog toga je bio napadan od istoričara s jugoslovenskog intelektualno-političkog prostora, koji su, zaslijepljeni novom ideologijom i politikom, crnogorsko pitanje nazivali „takozvanim“ (**D. Vuksan**), a Bajzine naučne motive tražili su u dnevnopolitičkim ciljevima i zloj namjeri Madarske akademije nauki i madarske politike uopšte prema mladoj jugoslavenskoj državi i južnoslovenskom ujedinjenju. Međutim, fundiranost i naučnu ozbiljnost tekstova madarskog akademika i intelektualca, koji nije bio zarobljenog u umu i savjeti, kao i vrijeme u kome su pretrajale, demantovali su njegove kritičare i kudoice. Geneza crnogorskog pitanja potvrđila je racionalnost i dalekovinost Bajzinog naučnog promišljanja i ispravnost njegovih političkih stavova. (Jožef Bajza, Crnogorsko pitanje, priredili Branislav Kovačević i Marijan Miljić, Forum, Novi Sad, 2006.) (Nastavljaje se)

Fudivašarhej

Važan uticaj na Bajzino interesovanje za južnoslovensko pitanje je bilo i prijateljstvo sa hrvatskim naučnikom, istoričarem **Milanom Šufljajem**. Prvi članak o „hrvatskom krizi“ objavljen je 25. septembra 1913. godine. Od tog momenta pomno prati dešavanja i ne zna se tačan broj publikacija i studija koje je pisao o toj temi

JOŽEF BAJZA I CRNA GORA

3.

Cetinje je etički stajalo visoko iznad Beograda

» Piše: **Nenad STEVOVIĆ**

Kao priznanje za naučno stvaralaštvo **Jožef Bajza** je 6. maja 1926. godine izabran za dopisnog člana Madarske akademije nauka. Takođe, bio je redovni član Akademije Svetog Stjepana, i u kraju života glavni predsedavajući Društva drugova sv. Stjepana. Bio je počasni član Udrženja madarskih bibliotekara i arhivista. Jožef Bajza bio je ozražen sa **Honom Gozonom** (Gozonom Illyom). Nijesu imali potomstvo. Umro je 8. januara 1938. godine u Budimpešti od hronične upale bubregata.

OKRALJUNIKOLI

Neposredno nakon smrti **kralja Nikole**, koji je preminuo u Antibu u Francuskoj 1. marta 1921. godine, Josip Bajza je objavio veliki članak u budimpeštanskom casopisu *Uj Madar Semle* pod naslovom „Nikola - kralj Crne Gore“ 13 (br. 2, str. 196-200, Budimpešta, 1921). Tekst počinje sa kratkim istorijskim osvrtom od sredine 14. vijeku perioda vladavine dinastije **Bališića**, preko **Crnojevića** i na kraju sa detaljnijom elaboracijom vladavine dinastije **Petrovića**. Bajza na pozitivan i afirmativan način madarskih citocima predstavlja bogatu crnogorsku istoriju. Za **Petra II Petrovića** Njegoša madarski naučnik tvrdi da je prvi crnogorski slav u evropskom duhom, da je uveo kulturu i u širomasne planinske predjele, da je začetnik crnogorske književnosti i da ga Sloveni postaju kao jednog od svojih najvećih pjesnika. Bajza navodi da je Njegoš za književni jezik uzeo dijelatnu, „na čijim osnovama počivala i današnja hrvatski književnost“ jezik, tako da je srpski književni jezik u Crnoj Gori ostao stran“. Takođe, Bajza navodi da je hrvatski pjesnik, lingvist i političar **Ivan Mažuranić** pod Njegoševim uticajem izabroj istorijski događaj u Crnoj Gori, kao centralni događaj u svom epu *Smrt Smail-age Čengića*, koji je na madarski jezik preveo **Ede Margalić**.

Jožef Bajza primjećuje da je kralj Nikola išao Njegoševim stopama i da se pored mača, kulturom borio za dobrobit svog naroda. Kao pjesnik bio je značajan zbog svojih herojskih pjesama (Hajdana) i dramskih

Nakon Rapala, i Italija je odbacila kralja Nikolu. Beogradska vlast mu je tada ponudila 300.000 francuskih franaka godišnje kao apanažu i po svim evropskim novinama objavila vijest kako je on to prihvatio. Od toga ni riječ nije istina, kralj Nikola je ovu ponudu bijesno odbio i do njegove smrti u Antibi, nije se odrekao svojih prava

Cetinje 1912. godine - Vojni stan i Vlaška crkva

Budimpešta, 1927. godine

djela (Pjesnik i vila, Knjaz Arvanit, Kralj Vukašin i Balkanska carica) i mnogošću lirskega pjesma. Prije svega, sam kralj Nikolaj je imao lirsku prirodu. Svoju ljubav, porodičnu sreću i patriotsku tugu pretočio je u romantičarske i rodoljubive pjesme. Na madarski jezik njeve pjesme je prevodio **Istvan Sasi**, dok je **Ljubomir Gruić** preveo Balkanskiju caricu, koja je nekoliko puta izvedena u pozorištima u Madarskoj. O kralju Nikoli Bajza dalje piše da ono što je kao pjesnik proglašavao, bilo je ono što je kao političar, vojskovođa i diplomata želio da uradi. Četiri puta je ratovao sa Osmanljanima, a onda kada su Turci bili brojčano nadmoćniji, kada je pretprije poraz, njegova uspešna diplomacija doprinijela je da izvuče korist za svoju zemlju. Do rata na Balkanu uspije je da Crnoj Gori pripoji Užaciju, Podgoricu, Nikšić i Bar, a za vrijeme Balkanskog rata udvostručio je teritoriju zemlje do bivši zapadni dio Sandžaka, Dačkovicu i Peć. Kralj Nikolaj je živio po principima jakosti.

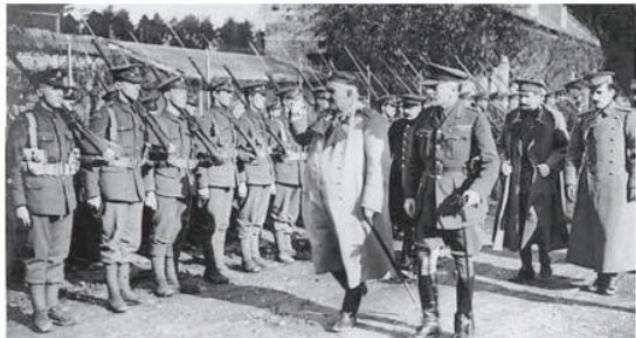
crnogorske tradicije. Imao je samo jednog neprijatelja, to su bili Turci. Zato je znao istovremeno da bude jedini iskreni prijatelj Aleksandra III., ruskog cara, ali i da uživa u milosti austrosvrbskog monarha Franje Josipa.

Bajza navodi da je kralj Nikola veoma mnogo učinio za crnogorsku kulturu, da je osnovao pre srednje škole u svojoj zemlji, da je crnogorsku omladinu o trošku države slao da obrazuje u inostranstvu, da je osnovao pozorište na Cetinju i učinio taj grad malom modernom prijetonicom koja na svakog koji je posjetiovala venu dobar utisak. Na talasu pan-slovenstva krajnjii cilj kojim nikada nije smetnuo sa um sa kraljem Nikolom je bilo stvaranje šire državne tvorevine srodnih slovenskih zemalja i kultura. Potrdio se da do svog cilja dode mudri diplomacijom i prudeći se da se porodično spratljeljiva sa evropskim dvorovima. Tako Bajza u svom članku navodi: „Dvije srpske dinastije, Obrenović i Karadorević, kralj Nikola nesumnjivo je

1

Na cetinjskom dvoru dešavalo se mnogo neobičnih stvari, pogotovo kada je trebalo popuniti praznu blagaju. Ove slučajevе Beograd je znao da preuveči i prosljedi ka Zapadu. Od mnogobrojnih pričа koje su širili ni deseti dio nije bio tačan, ali te anegdote su bile u funkciji kompromitacije kralja Nikole u inostranstvu.

Crnoj Gori i zbog toga 1902. odvaja budžet dvora i države, 1905. godine uvođi parlamentarnu vladavinu i organizuje modernu upravu. Naravno, te ne radi druge volje i njegova naklonost ka autokratiji neprestano izbižu. Novi sistem je prouzrokovao mnoga finansijska opterećenja za siromašne stanovnike planina, koji su se inače teško prilagodili novim uslovima. Modernizacija države je stvorila odedenu suprostot između naroda i vladara. Zvanici Srbija je dobro koristila pospišujući nezadovoljstvo u narodu. Izvršen je atentat na kralja Nikolu, a kralj je u tom atentatu osetio uticaj Beograda, sa ili bez razloga. Beograd je imao i drugačiji način kako bi ga omalovalo. Na cetejanskom dvoru, kao u maloj balkanskoj kuhinji, desavalo se mnogo neobičnih stvari, pogotovo kadaje trebalo popuniti praznu blagajnu. Ove slučajevi Beograd je znao da preveliča i prosljedi ka Zapadu. Od mnogobrojnih priča koje su širili ni deseti dio nije bio tačan, ali te amedote bile u funkciji kompromitacije kralja Nikole u inostranstvu. Bajza navodi da se na prostorima Austro-Ugarske beogradski satiričar **Branislav Nušić** starao o tome da učini komičnim crnogorski dvor. Gospodar Cr-

Krali Nikola u emigraciji

JOŽEF BAJZA I CRNA GORA

4.

Borci za slobodu su pobijeni, protjerani ili pozatvarani

» Piše: Nenad STEVOVIĆ

Po **Jožefu Bajzi**, prvi crnogorski kralj, krunisan 1910. godine, bio je iz naroda iznjedren gorskog sila, koji je za vrijeme svog dugog života, sa dubokim korijenom i hiljadu godina dugom tradicijom, postao sastavni dio svog naroda sa neraskidivim vezama sanjim. Svoj članak posvećen preminalom crnogorskom kralju Jožefu Bajza završava na sljedeći način: „U svakom slučaju za crnogorsko pitanje je veliki udarac smrt **kralja Nikole**. Međutim, crnogorsko pitanje se ne rješava njegovom smrću, kao što je to Beograd želio. Od 1918. ustanak protiv Srba u zemlji je neprekidan. Beogradski tirani mogu biti sigurni u vlasništvo nad Crnom Gorom jedino kad posljednji Crnogorac ispusti svoju dušu, pisao je Bajza

Smrt kralja Nikole je za crnogorsko pitanje bio veliki udarac. Međutim, crnogorsko pitanje se ne rješava njegovom smrću, kao što je to Beograd želio. Od 1918. ustanak protiv Srba u zemlji je neprekidan. Beogradski tirani mogu biti sigurni u vlasništvo nad Crnom Gorom jedino kad posljednji Crnogorac ispusti svoju dušu,

Kralj Nikola Petrović Njegoš

vao je prvo ministarstvo, a 1905. godine dao je zemlji parlament zapadnog tipa. Nikola je 1871. osnovao prve crnogorske novine, Glas Crnogorca, a 1881. godine otvorio je prvi kolski put u zemlji Kotor - Cetinje. Težak posao je predstavljala borba protiv separatizma plemena, ali i tu je imao uspjeha. Nikola je zaista obnovio crnogorsku naciju.”

(Bajza József, A montenegrói kárdésh, Budapesti Szemle, Budapest, 1927.)
I u ovom djelu Jožef Bajza je dao akcenat na odnos Beograda prema suverenosti Crne Gore i njenoj vladari, pa tako navodi: „Kad je u srpski prijesto stupio Petar Karadordević (1903) odmah se jasno opredijeljio za panhrvatski politički program. Od tada na nadalje Rusija je smatrala Srbiju mnogo čvršćom bazom od Crne Gore, za ostvarivanje svojih antiturskih i antiaustrougarskih planova. I kralj Nikola je morao da uvidi kako sve više ostaje po strani. Ali Srbija se nije zadovoljavala tako malim pomaćima jer je uvek vidjela u Crnoj Gori opasnog protivnika. Stoga je otpočela kampanju kako bi ugrozila malo kraljevstvo i njegov kralja. Ni deset dio čudnih priča koje su vješto sirene protiv cetinjskog dvora nije bio istinit, ali su one bile dovoljne za

Podgorica tokom Prvog svjetskog rata

Nevjerni podanici kralja Nikole nailazili su na bratski doček u glavnom gradu Srbije. Crnogorska omiladina koja je studirala na Beogradskom univerzitetu sistemske je zavodena i podstrekavana protiv svog vladara. Pokušavali su da je ubijaju na sve načine da je suverenost Crne Gore čisti anahronizam. Srpski agenti su tajno dolazili u Crnu Goru štreti laži i insinuacije

Podgoricanica, 1920.

šao crnogorski narod tokom svoje viševječkovne istorije. U tekstu sa naslovom *Pismo Crnoj Gori* (Levél Montenegróból) Jožef Bajza alias Kornel Batorić piše:

„Dragi Prijatelju! Primio sam Tvoje pismo u čijim redovima me sređano upozoravaš da, ako sam već preuzeo na sebe ulogu staranja o Zapadnom Balkanu, ne zaboravim Crnu Goru. Staranju o nečemu nijesu svojstveni savjeti, ali Ti ipak, mislići na činjenicu da sam odvijek bio prijatelj Crne Gore, upozoravaš me da ne pokusavam da urušim unutrašnji mir Tvoje nesrećne male zemlje, koja se ionako sporo i teško smrjuje. Izgleda da ste sa Srbinima ipak promašili neki momen vivendi. Pošto su ubijeni da njihova dominacija više nije ugrožena, zločini i pljače su završeni, zakon i mir se vraćaju. Dodatak na posljednji budžet, uz nadoknadu za kuću Petrović-Njegoš, rješava i ovaj ozbiljan problem. Uklanjanje nekoliko emigranata samo je pitanje vremena. Iznad svega, prvenstveno sam Ti zahvalan na Tvojem prijemanju da sam uvek bio prijatelj Tvoje zemlje. Kao prijatelj Crne Gore pišem i ove redove ali drugačije prosudjujem situaciju nego Ti. Potpun razumijem odgovornost svojih riječi, iako ne vjerujem da bilo jednim člankom uspije uzburkat mir u Crnoj Gori. Ali ako bih to mogao da uradim, slazem se sa Tobom da to ne bilo u interesu Crne Gore. Međutim, ja sam prisiljen da reagujem na Tvoje izjave u nekoliko tačaka. Vjerujem da su srpski zločini pred kraj, ali sam zato što su Srbi djelimično izbrisani, djelimično zatvorili, djelimično protjerali sve koji su pokušali da se bore za slobodu...“

ravi gubitak Skadra i kada je izbio svjetski rat, prvo što je uradio je bila okupacija tog toliko željenog grada, po drugi put.”

PISMO CRNOJ GORI

Jožef Bajza je publicističke tekste u madarskim novinama *Madarság* popisivao pod pseudonimom **Kornel Batorić**. (*Madarság* (Magyarság), političke dnevne novine iz Budimpešte, izlažile su u periodu od 1920. do 1944. godine.)

Kao vrsni poznavalac južnoslovenskih prilika bio je u početku stalni saradnik, a kasnije i poljoprivredni urednik tog dnevnog lista. Njegovi tekstovi su analizama južnoslovenskog društveno političkog stanja su objavljivani na udarnom mjestu na naslovnici stanicama. Članak iz 1927. godine, u kojem Bajza u formi otvorenog pisma odgovara svom poznatom ili zamisljennom prijatelju u Crnoj Gori, govori o njegovom odnosu prema crnogorskom pitanju u najtežem periodu u kojem se na-

Srpska vojska u Kotoru 1920.

Srbija je uvek vidjela u Crnoj Gori opasnog protivnika. Stoga je otpočela kampanju kako bi ugrozila malo kraljevstvo i njegovog kralja. Ni deset dio čudnih priča koje su vješta sirene protiv cetinjskog dvora nije bio istinit. Ove priče izmislio je i proširio Beograd, koji se nije libio da pristupi i drugim sredstvima

(Nastavljase)

JOŽEF BAJZA I CRNA GORA**5.**

Spaljeni crnogorski domovi, grobovi, zatvorenići i izbjeglice

»Piše: Nenad STEVOVIĆ

(Nastavak Bajzina članka
Pismo Crnoj Gori iz 1927)

„... U zemlji od četvrt miliona stanovnika, šest hiljada spaljenih kuća, tri hiljade grobnica, dvije hiljade zatvorenika i deset hiljada izbjeglica, veličaju ovaj pacifizam, kao što ste i napisali u emigraciji. Ti više znate o pravnom poretku u Crnoj Gori. Međutim, ja više znate o manama tog istog. Pročitao sam sve crnogorske brojve zagrebačkog časopisa Nove Evrope, koji su napisali Crnogorci, pod južnoslavenskom cenzurom u časopisu koji je uredio srpski publicista. U njima sam pročitao da Crna Gora do sada nije dobila ništa od reparacije, i da Srbija isplašila devet milijardi dinara na takav način Tvoju siromašnu malu zemlju. Čitam, da ono što bi trebalo da su crnogorske stavke u južnoslovenskom budžetu, ne dobija Crna Gora, da je od oslobođenja došlo do potpunog ekonomskog kolapsa, da bi stanovništvo Crne Gore masovno migriralo ako bi im to bilo dozvoljeno. Sve to ne kaže ja, već pripadnici beogradskog Skupštine, srpski državni zvanici, srpski pisci. I pitam, - oprostite mi na indiskrekciji - kada si poslednji put dobio svoju penziju? Tičeće preživjeti bez toga, ali malobrojna inteligencija voje završće u krajnjoj bijedi. Rat je od njih uzeo sve. Međutim, posljednji suvi hlijeb nije otet od strane neprijatelja, već od „oslobadajućeg“ brata. A Ti, ikušni stari političar i diplomat, misliš li da će se Srbija jednom promijeniti? Na kraju krajeva, Srbi su svjesni da mogu nad vama vladati samo dok se na vas ne spusti beskrnjna bijeda i patnja do nivoa životarenja. Ašaćina emigranta? Oh da, nekolikina, ako se ne mjeri crnogorskom mjerom. Realnost je da skoro deset posto crnogorskog naroda živi u inostranstvu: u SAD, u Italiji i drugdje. Svi iuseljenici i emigranti su očajni i čekaju trenutak oslobođenja. Ima među njima muškaraca sa univerzitetskim diplomama, bivših ministara koji su organizovali svoje sunarodnike. Emigracija nije odustala od borbe

Ubijeni crnogorski komite Vido Pavicevic

Srpska vojska na Cetinju 1916.

Realnost je da skoro deset posto crnogorskog naroda živi u inostranstvu, u SAD, u Italiji i drugdje. Svi ovi iuseljenici i emigranti su očajni i čekaju trenutak oslobođenja. Ima među njima muškaraca sa univerzitetskim diplomama, bivših ministara koji su organizovali svoje sunarodnike. Emigracija nije odustala od borbe

Ubijene komite Ilija Krivokapic, Đuro Krivokapic i Mitar Marković, Mali do, Cuce, 1924.

že. Bila je to odvratna kleveta protiv njegove svjetlosti, velikog kralja, koji je svoj poslednji grob poslao u Crnu Goru, ali svoju čast nije dao ni za što. Pomisili su da je pravo vrijeme da se vrate ovim mahinacijama. Razumljivo da je, kao rezultat Ugovora iz Tirane, došlo do potpuno novu situaciju na Jadransku. Da se radi o blefu, upravo pokazuje procedura koju vodi Beograd. Kompenzacije stavke nijesu postavljene na uobičajeni trošak, nego u jednu od dopuna, koja je izglasana u Parlamentu tako da je niko nije primijetio. S druge strane, odmah su mobilisali crnogorske radikale i demokrati koji su na usluzi Beogradu i oni su u delegacijama protestovali protiv odštete. Jasno je da se tu ne radi o kompenzaciji, već o kompromisu i pronevjeri. Međutim, u to će povjerovali samo oni koji će i biti ovoga putovanja u Beograd. Kad stranac uzdržava se od kritikovanja nekih. Inače je za Crnu Goru važno samo da legimirani kralj, devetnaestogodišnji **Mihailo I**, u svakom pogle-

du dostojan unuk vašegvladara, svoja prava ne dovode u vezu sa bilo kakvim transakcijama, i da odlučno odigra tešku ulogu koja ga čeka. Teška je stvar, dragi prijatelju, kada se dželatnom njegova žrtva hoće da pregovara. Dobro znam da je moćnijihova, i da bi tvrdoglavim otpor izazvao nepotrebno krupoprileće. Ja vas ne ti ne ohrabrujem. Oni su gospodari, moraju se poštovati, ali ne smijete se odreći nacionalnih idealnih. Kad se izdajom opsjednuti, Znam posljednji argument: ne možemo da djelujemo protiv srpskih interesa! To je bila i percepcija vašeg velikog kralja kada je intervensao u Svetoskom ratu za srpski interes, iako nije bio dužan da to učini, iako je u njemu sarajevski atentat izazvalo gađenje. Kada se Srbija raspala, Vi ste omogućili povlačenje preko Albanije. Crnogorski vojnici je bio tajkoj i u zimskoj oljui na Lovćen gladan, goj, jedva naoružan, sa slabuvanjem tijelom, zadržao veliku silu sve dok Srbi nijesu pobegli. A koja je Vaša nagrada?

uvijek bile tvrdave slobode. Danas to nije slučaj, ali ima emigracije, stotine miliona evropskih građana zahtijevaju reviziju, a na Jadrani postoji nova svjetska sila, koja je savama vezana hiljadama veza. Znam posljednji argument: ne možemo da djelujemo protiv srpskih interesa! To je bila i percepcija vašeg velikog kralja kada je intervensao u Svetoskom ratu za srpski interes, iako nije bio dužan da to učini, iako je u njemu sarajevski atentat izazvalo gađenje. Kada se Srbija raspala, Vi ste omogućili povlačenje preko Albanije. Crnogorski vojnici je bio tajkoj i u zimskoj oljui na Lovćen gladan, goj, jedva naoružan, sa slabuvanjem tijelom, zadržao veliku silu sve dok Srbi nijesu pobegli. A koja je Vaša nagrada?

Vaš veliki kralj bio je okleven da je napravio pakta sa neprijateljem i sef crnogorske vojske **Petar Pešić**, srpski pukovnik, sprječio je da se povuče nakon zavrsetka vašeg zadatka! To ne kažem ja, lično se time hvalio Pešić prošle godine, govoreci i zašto je to učinio: da ne budu dvije srpske vojske! Ne želim da se preprirem i da navodim da su vašu zemlju osnovali Hrvati, da pitam koliko imate albanske kralje, to su umjesto meni učinili **Ferene Milobar i Milan Šuffay** i na kraju - ne i manje bitan! - **Marko Drekalović-Popović**, crnogorski vojvoda. Ne raspravljamo, ali samo pitam da li ste Srbi, ne Crnogorci? Nije li crnogorska državna i nacionalna svijest u srcima svih Crnogoraca? Dajem sebita za slobodu da Te podstetiš na ono što si preživio i na ono što sam pročitao u crnogorskoj kritičnoj studiji **Petra Plamenca**. U danim kolapsa Crne Gore, kada je vaš kralj okljejavao da položi oružje pred pobjedične austrijske trupe, posljednji argument Pešića bio

je da su mu srpski kralj i vladar poručili da sklopiti mir i da spasi za srpsvo što se može spasiti! Pešićovo srce bilo je prepuno izdajstva kada je to preporučio, ali zar ne mislite da bi mogao doći trenutak da na telefonskoj vezi ne bude izdajica, već pravi prijatelji i da vam on to isto savjetuje?

Kada je **Fran Jozef** poputovao Dalmaciju prije okupacije, u Kotoru ga je pozdravio Vaš Gospodar Franc Jozef, pokazujući na Lovćen, rekao je u šali: Pa! Vi živate visoko! Onda je ponosni vladar Crnih planina odgovorio caru: Šta da radim Vaše Veličanstvo? Zemlju su mi oduzeli Turci, more Austrijanci, samo mi je ostao vazduh i planine, de se orlovi gnijezde! Vaš veliki kralj je kasnije obezbijedio zemlju za vas. More bi moglo biti vaše, jer de su sad Austrijanci? Ali vazduh, on je izgubljen. Oni, koji su vasi najveći neprijatelji, kao što su bili Turci i Austrijanci, takođe su od vas kidnapovali: slobodul! Njih dardate još, čekajte! Dolazimo! Sa starim prijateljstvom te grli Tvoj odan Kornel Batorić!“ (Nastavljaja se)

Na naslovnicu Kravog vabca Karadordevića prikazano je groblje i zapaljeno crnogorsko selo

JOŽEF BAJZA I CRNA GORA

6.

Brošura koja je privukla veliku pažnju međunarodne javnosti

»Piše: Nenad STEVOVIĆ

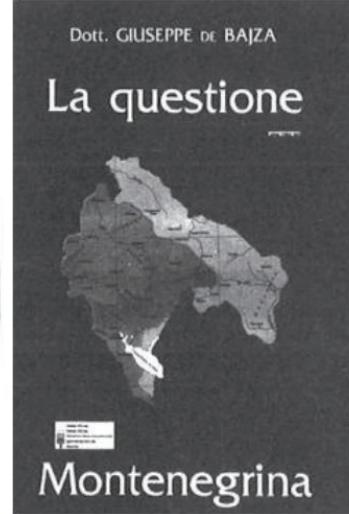
O MUZEJU NA CETINJU

Jožef Bajza je sa pažnjom pratio tekstove o Crnoj Gori koje je objavljivala evropska štampa i često o tome izvještavao čitaocu u Mađarskoj putem svojih članaka. Njegov tekst pod naslovom „Muzej Cetinje“ objavio je časopis *Új Madar Konjvsemble* 1927. godine (sveska 1-2, str. 206 – 207, Budimpešta, 1927). „U zagrebačkom časopisu *Nova Evropa* 26. marta 1927. godine u knjižici posvećenoj Crnoj Gori, **Vuksan Dušan**, direktor Državnog muzeja Cetinje, izvještava o ovoj jedinstvenoj instituciji u Crnoj Gori. Muzej je 1893. godine osnovao crnogorski kralj **Nikola** donacijom od hiljadu forinti. Crnogorska skupština je 6. decembra 1896. godine usvojila Zakon o „Kraljevskom muzeju i biblioteci Crne Gore“. Muzej se, prije izbijanja svjetskog rata, sastojao od antikvitet-a, starog oružja i odjeće promadane u ruševinama Diokleje (Duklja), numizmatičke zbirke, oko stotinu starih rukopisa i oko deset hiljada knjiga. Dvor, Cetinjski manastir i arhivirazni ministarstava, kao i 200 godina unazad vojna zbirka Ministarstva obrane, nisu bili ujedinjeni sa Muzejom. Nakon svjetskog rata, austrijske okupacije i raspada centralnih sila, poremećaji u Crnoj Gori veoma su oskrnavili ove zbirke. Godine 1926. beogradski ministar za obrazovanje je osnovao Državni muzej na Cetinju i postavio za direktora Vuksana, koji je bio direktor cetinske srednje škole. Vuksan je prvenstveno prikupljao sve ostatke muzejskih predmeta sa tavanica, podruma i mnogih drugih mesta. Trenutno u Muzeju ima oko petsto komada starog oružja, 46 turskih zastava, nekoliko statua i antikviteta, imponantan broj vase, nekoliko slika, pisma **mitropolita Petra I Petrovića Njegoša**, crnogorskog zaštitnika, u periodu izmedu 1821-1823. i 1825-1829. godine, 1178 nepoznatih pisama napisanih velikom pjesniku **Petru II Petroviću Njegošu**, još neobradena arhiva svjetskog poglavara **Danila I**, 39 srednjovjekovnih i 1043 modernih rukopisa (uglavnom diploma), iz vremena svjetskog rata, oko 80.000 obradjenih i 8 vagona neobradenih dokumenta. Biblioteka se trenutno sastoji od 3.975 eksponata, ali prema Vuksanovoj tvrdnji, sa neobradenim materijalom taj broj iznosi oko pet hiljada. Ovi radovi gotovo isključivo predstavljaju strane knjige vezane za Crnu Goru, od kojih su mnoge stariji radovi. Iz biblioteke Petra I od 400 knjiga sačuvano je 105, a iz biblioteke Petra II od 600 knjiga sačuvano je 150. Budžetu iz 1926./27. muzeju je pripalo stotinu hiljada dinara. Taj novac većim dijelom utrošen je za kupovinu stalaka. Osoblje se sastoji od direktora, dva službenika i

Bajza piše: „Ja znam mnogo više o trenutnom stanju u Crnoj Gori, i nijesam ni na trenutak pominjao na to da neko o mojoj brošuri tamo sa priznanjem govori i piše. Ne bih uzeo za zlo ni čutanje, a ni rigoroznu kritiku. Ali, očekivao bih da ne sumnjaju u čistotu mojih namjera i da ne falsificuju sadržaj moje brošure. A kritičar je u Zapisima obje stvari učinio“

Nikola Petanović Naïad

Izdanie na italijanskom iz 1928. godine

Crnogorsko pitanje

„Crnogorsko pitanje“ je do sada imalo tri reizdanja od različitih izdavača. Prvo je stampao i izdao SARS iz Podgorice 2001. godine. Drugo je izšlo 2006. godine u izdanju Foruma iz Novog Sada uz podršku Udruženja Crnogoraca Srbije „Krstaš“. Treća knjiga je izdanje na crnogorskem, mađarskom i italijanskom jeziku koju je 2011. godine izdala Dukljanska akademija nauka i umjetnosti

sluge, ali trenutno Vuksan i dva raspoređena nastavnika obavljaju posao, što ih ne oslobođava posla direktora i nastavnika u školi. Muzej je dobio zgradu stare kinaževe palate, takozvane Biljarde (Star Dvor). Iskreno pozdravljamo ponovnu pojavu ove važeće kulturne institucije u maloj napomenjenoj Crnoj Gori. Mogli bismo preporučiti revninosnu direktoru daporeg togastu ceteinsku biblioteku prikupljajući strane radeve vezane za Crnu Goru, prvenstveno bi njegov zadatak bio da sakupi crnogorska štampana izdanja (knjige, časopise i skoro potpuno nepristupačne novine) i srpske radeve o Crnoj Gori. To je područje na kojem Cetinje može dati nešto novo, koje može poslužiti biblioteci i posredskromnih sredstava kojima raspolaze. Zanimljivo je napomenuti da u istom broju Nove Evrope, posljednji crnogorski ministar vanjskih poslova, dr **Petar Šoć** preporučuje osnivanje Slavenskog instituta (Slovenski Institut Crne Gore) na Cetinju povezanog sa muzejom, koji bi objavljivao naučni časopis, naručivao od nekoga da napiše crnogorsku naučnu povijest, objavljivao punu bibliografiju, prikupljao sve podatke o ulozi Crne Gore u Svjetskom ratu i pripremio otvaranje Univerzitet Crne Gore (U) u blizini Skadarskog jezera i Jadrana. Knjižica sadrži i neke nove radeve o Cr-

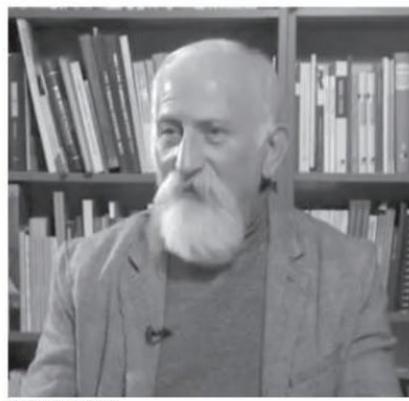
noj Gori, uključujući i publikaciju autora ovih redova u posljednjem broju časopisa o mađarskoj bibliografiji Crne Gore.“

CRNOGORSKO PITANJE

Sigurno jedno od najprepoznatljivijih djela Jožefa Bajze koje se tice Crne Gore je studija *Crnogorsko pitanje*. Izvorno, s naslovom *A montenegró kérdés*, rad je probjabilno objavljen 1927. godine u Budimpešti u stručnom časopisu Madarske akademije nauka i umjetnosti. Kao zasebna knjiga, objavljena u Budimpešti, brošura je privukla veliku međunarodnu pažnju, objavljena je veliki broj prikaza i na sedam jezika je ocijenjena pozitivno. U jednom od svojih tekstova 1929. godine Jožef Bajza navodi i dva primjerka kritike na njegov rad. Jedna od njih je mala brošura od dva lista unutar koje se nalazi Bajzi upućeno otvoreno pismo (**Petanović - Naïad Nicholas**: What caused my plight? h. n. e. n.). U njoj jedan crnogorski emigrant koji živi u Kanadi i spravlja Bajzinu redovu o američkom nastupu **Mila Vujoviću**. Mađarski naučnik konstatuje da je zaista precijenio Vujovićeve tamiošnje aktivnosti. Druga od njih je kritika naučnog i književnog časopisa *Zapisni* sa Cetinja (Zapisi, III. k., 123. str.). O njoj Bajza kaže: „Ja znam mnogo više o trenutnom stanju u Crnoj Gori, i nijesam ni na trenutak pomislio na to da neko o mojoj brošuri tamo sa priznanjem govori i piše. Ne bih uzeo za zlo ni čutanje, a ni rigoroznu kritiku. Ali, očekivao bih da ne sumnjaju u čistotu mojih namjera i da ne falsificuju sadržaj moje brošure. A kritičar je u Zapisima obje stvari učinio.“ Ova značajna studija Jožefa Bajze je djelo koje je poznato

ske akademije nauka (Budapesti szemlje). Kao zasebna knjiga stampana je 1928. godine na italijanskom jeziku sa naslovom *La questione montenegrina* također u Budimpešti. Brošura je privukla veliku međunarodnu pažnju, objavljena je veliki broj prikaza i na sedam jezika je ocijenjena pozitivno. U jednom od svojih tekstova 1929. godine Jožef Bajza navodi i dva primjerka kritike na njegov rad. Jedna od njih je mala brošura od dva lista unutar koje se nalazi Bajzi upućeno otvoreno pismo (**Petanović - Naïad Nicholas**: What caused my plight? h. n. e. n.). U njoj jedan crnogorski emigrant koji živi u Kanadi i spravlja Bajzinu redovu o američkom nastupu **Mila Vujoviću**.

Mađarski naučnik konstatuje da je zaista precijenio Vujovićeve tamiošnje aktivnosti. Druga od njih je kritika naučnog i književnog časopisa *Zapisni* sa Cetinja (Zapisi, III. k., 123. str.). O njoj Bajza kaže: „Ja znam mnogo više o trenutnom stanju u Crnoj Gori, i nijesam ni na trenutak pomislio na to da neko o mojoj brošuri tamo sa priznanjem govori i piše. Ne bih uzeo za zlo ni čutanje, a ni rigoroznu kritiku. Ali, očekivao bih da ne sumnjaju u čistotu mojih namjera i da ne falsificuju sadržaj moje brošure. A kritičar je u Zapisima obje stvari učinio.“ Ova značajna studija Jožefa Bajze je djelo koje je poznato

Marijan Mašo Miljić

crnogorskoj stručnoj, naučnoj i laičkoj javnosti. Do sada je studija imala tri reizdanja od različitih izdavača. Prvo izdano je 2001. godine u izdanju Izdavačke kuće Forum iz Novog Sada uz podršku Udruženja Crnogoraca Srbije „Krstaš“. Treća knjiga je trojezično izdanje na crnogorskem, mađarskom i italijanskom jeziku koju su priredili Božidar Nikolić i

Marijan Mašo Miljić. Knjigu je 2011. godine izdala Dukljanska akademija nauka i umjetnosti. Pišeći o nestanku Crne Gore u vruhotu svjetskog rata, o intrigama i izdaji Sevaznika, Bajza vodeću ulogu pripisuje istorijskoj podvali Srbije. Na samom početku svog rada ovaj istinski prijatelj Crne Gore i crnogorskog naroda čitaču jasno daje na znanje šta za njega predstavlja crnogorsko pitanje. Bajza piše: „Šta uopšte podrazumijevamo pod crnogorskim pitanjem? Podrazumijevamo problem: ako postoji ili nije postojala crnogorska nacija, ako postoji ili nije postojala crnogorska država sa odgovarajućim državnim idejom, ako je njenja nacionalna i državna svijest bila, i danas je, opravdana – onda zato, na osnovu svega toga, postoji razlog da Crna Gora vaskrsnu i novi nacionalni i državni život.“ (Nastavljaju se)

JOŽEF BAJZA I CRNA GORA**7.**

Licemjerje, nemirna i nečista evropska savjest

»Piše: Nenad STEVOVIĆ

Jožef Bajza je zapazio da se nastavlja, agonija jednog naroda koji je ponosan na svoju hiljadogodišnju prošlost¹. Za to vrijeme evropske vlade, koje nose na duši i savjeti nestanak crnogorske države, tješile su se, kaže madarski naučnik, da Crna Gora našla sebe u jugoslavenskom ujedinjenju, iako je u njemu ostala neriješena njena sudbina, a u to vrijeme i sudbina kraljevske porodice i crnogorske političke emigracije. Bajza zamjera na licemjerje, nemirnoj i nečistoj evropskoj savjeti, koja obmanjuje sebe tretirajući crnogorsko pitanje kao „humanitarno a ne političko“. On upozorava evropsku javnost da žarište crnogorskog pitanja nije ugašeno, da ga vjetrovi vremena i istorije mogu ponovo raspiriti, tako da jednog dana „iz još vruećeg pepela može buknuti plamen“, koji bi mogao potresiti samo balkanski nego i evropski mir. Kao poznavalac južnoslovenskih kultura i literatura, on se naročito bavi istorijom i posebnim karakterom crnogorske književnosti, u kojoj se snažno ispoljava crnogorska individualnost, ističući naročito narodnu poeziju i književna ostvarenja **Petra II Petrovića Njegoša** i **kralja Nikole**.

U svojoj zgušnutoj studiji Bajza je naročito pažnju posvetio ekonomskim prilikama i potencijalima koji utiču na ostanjenje nezavisnosti Crne Gore, demantujući njene osporavateљe i neprijatelje koji su, ističući ekonomsku pasivnost i zaostalost, kategorično tvrdili da ona kao mala i nerazvijena zemlja nije u stanju po postoji kao „nezavisna država“. Uporište za svoju argumentaciju autor nalazi u ekonomskoj istoriji Crne Gore, njenom teritorijalnom širenju, izlasku na more ali i u savremenim prilikama, navodeći obilje činjenica, vrlo preciznu statistiku i različite kon-

O crnogorskom jeziku Jožef Bajza piše da Crna Gora zauzima posebno mjesto među Južnim Slovenima. Jezik Crnogoraca razvijao se nezavisno i dobio je originalno obilježje. Čak i u jeziku se manifestuje državna i nacionalna nezavisnost Crne Gore

Budimpešta, početkom prošlog vijeka

Bajza navodi podatak da su poslanici iz redova crnogorskih federalista u parlamentu Kraljevine SHS zatražili od ministra prosvjetе da se u crnogorske osnovne i srednje škole uvedu udžbenici napisani na ijkavici. To znači da ovi poslanici nijesu željeli da se koristi srpski jezik u udžbenicima, nego originalni crnogorski

kretne podatke. On tvrdi da je Crna Gora sposobna da kao nezavisna država izdžrava ne samo svoje aktuelno stanovništvo nego i „pet puta veću populaciju“. Takođe, Jožef Bajza crnogorsko pitanje daje i u kontekstu istorije i geografskih

odlika i prednosti Crne Gore, njenih prirodnih i društvenih osnova za samostalan razvitak. O crnogorskom jeziku Jožef Bajza piše: „A što se jezika tiče, Crna Gora zauzima posebno mjesto među Južnim Slovenima. Petovjekovna borba koju su Crnogorci vodili sa Turcima izolovala ih je od svijeta i sabilu u vrelne i nepristupačne klance. I zato su ostali izolovani i lingvistički. Njihov se jezik razvijao bez nezavisno i dobio je originalno obilježje. Čak i u jeziku se manifestuje državna i nacionalna nezavisnost Crne Gore.“ Bajza u fuznoti navodi podatak da su poslanici iz redova crnogorskih federalista u parlamentu Kraljevine SHS zatražili od ministra prosvjetе da se u crnogorske osnovne i srednje škole uvedu udžbenici napisani na ijkavici. To znači da ovi poslanici nijesu željeli da se koristi srpski jezik u udžbenicima, nego originalni crnogorski ili barem hrvatski. Kao izvor tog podatka navodi se dnevni list *Hrvatiz Zagreba* od 9. januara 1926. godine.

Na kraju studije Bajza objašnjava da je privlačan san o jugoslavenskom ujedinjenju zbirno velikog crnogorskog kralja jer, svojom izuzetnom i snažnom ličnošću, povukao sa sobom dvije posljed-

nje generacije crnogorskog intelektualnog sloja. „Ne treba tome da se čudimo. Kralj Nikola nije bio jedini koji je težio ovom varljivom svjetlu jugoslavenskog ujedinjenja. Njegovo čelo osim kraljevskom krunom bilo je krunisanjem i oreolom pjesnika. I mašta je nadvladao hladno rasudiwanje političkoguma. Već star, morao je da upozna najgorje razočarenje. A srpsko jedinstvo je bilo gorko razočarenje i za njegov narod. Danas je Jugoslavija veliki zavator u kome nekoliko miliona Srba drži pod okrutnom stegom mnogo miliona judi drugih nacionalnosti. Ali sigurno će doći čas polaganja racuna, i malo Crna Gora, nakon što prevlada velike teškoće, varskrsnuće u novi život.“

Bajza, nesumnjivo prijatelj Crne Gore, njen bibliograf i zastupnik pred evropskom javnošću i sudom istorije – upozorava je državna svijest je uslov crnogorskog opstanka: „Ako ova svijest živi u narodu, ona će svoju državnost ponovno osvojiti prvom prilikom, evolucijom ili revolucijom; ali ako je ta svijest mrtva, uzalud je svaki pokusaj“. Vrijeme je potvrđilo da je crnogorski narod sačuvao i svoju državnu i svoju crnogorsku

Naslovница knjige Krsta Nikovića

Jožef Bajza
da nijesmo znali šta radimo“ (Crnogorsko pitanje, priredili Božidar Nikolić i Marijan Mašo Miljić, DANU, Podgorica, 2011).**KRSTO NIKOVIĆ**

Jožef Bajza se nije mirio sa čijenjacima da je trideset godina 20. vijeku uthmula borba za crnogorskiju nezavisnost. U svom tekstu iz 1931. godine madarski slavista piše: „Crna Gora je u srpskom jarmu, stari emigranti su se polako učitali, a oni stranci koji su se snažno borili za prava malog naroda, postaju umorni od neefikasnosti, ali crnogorsko pitanje neće sići sa dnevnog reda. Nova generacija emigranata i pisci koji su se oslobodili ratnih psihoze, zamijenice stare pisce i pokusuće da revidiraju ovo pitanje kroz nove aspekte. Za sada rezultati nijesu veliki, ali će se već dokazati da je bila greška nadanje Beograda da će za godinu dvije i svjet zaboraviti Crnu Goru“ (Budapesti Szemle, br. 221, str. 480-482, Budapest, 1931). Jedan od onih pisaca u kojoj je vjerovao i čiji je rad je podržavao i pratio je bio crnogorski emigrant u Italiji doktor pravnih nauka **Krsto Niković**. Knjiga „Riječi vjere crnogorskog narodu“ Niković je objavio 1930. godine (*Parole de fede al popolo montenegrino*, Ferrara, 1930; Krsto Jokov Niković, crnogorski politički emigrant u Italiji. Roden je u selu Vučedabići u barskoj opštini 1898. godine. Emigrirao je 1919. skolovao se u italijanskom gradu Ferara de je stekao zvanje doktora pravnih, a kasnije i socioloških nauka. Bio je blizak italijanskom dvoru i linički prijatelj kraljevske familije **Savova**. Autor je više publikacija iz oblasti eseistike, istorijskih i naučnih radova. Bio je pristalica kralja Nikole i borac za crnogorskiju nezavisnost.) Od Jožefa Bajze u prikazu te studije saznamo da je autor knjižicu „Prvobitno napisano na crnogorskom jeziku“ i prokrumjario u više hlijada primjeraka u svoju zemlju i da je kasnije originalno izdano bilo nedostupno i samom autoru (Budapesti Szemle, br. 221, str. 480-482, Budapest, 1931). (Nastavlja se)

Krsto Niković

JOŽEF BAJZA I CRNA GORA**8.**

Petar Pešić je izdao Crnu Goru na bazi Pašićevih instrukcija

» Piše: **Nenad STEVOVIĆ**

Pod uticajem putovanja u Ženevu, **Krsto Niković** je preveo i objavio svoj rad (*Riječi vjere crnogorskog naroda*) na italijanski jezik, a knjižicu je objavila i Nacionalna organizacija američkih Crnogoraca. Kako je knjižica bila namijenjena običnom životu u Crnoj Gori, **Jožef Bajza** ističe da ne bi bilo ispravno podvrnuti je rigoroznoj kritici. Autor u njoj analizira probleme u sadašnjosti, ali i budućnosti Crne Gore, i želi dati smjernice naciji o stavu koji treba da zauzme. Bajza ističe da Niković osporava tvrdnju Srbije da su strane zemlje odbacile crnogorsko pitanje. Crna Gora još uvijek nalazi na razumijevanju i prijatelje. Francuz **Pol Mantu**, voda političkog odjeljenja Lige naroda, prema Nikoviću neprijatelj Crne Gore, priznao je da crnogorsko pitanje još nije riješeno na međunarodnom planu. Dakle, sa Srbima se ne treba nagadati, već biti doslijedan i izdržati. Niković savjetuje sunarodnicima da ne emigriraju iz svoje domovine, jer Crnogorci nidi ne mogu da imaju nacionalni život izvan svoje zemlje. Beograd pokusava da kontinuiranom emigracijom potkopava crnogorsku slobodu. Rješenje? Odgovor na ovo pitanje je naslov dva posljednja poglavljia u knjižici: Revolucija kavusov za slobodu i Nacionalni ustanak kao moralna i društvena obava.

Dvije godine kasnije Jožef Bajza u istom časopisu predstavlja i Nikovićevu knjigu *Obrana po zakonu - Crna Gora pred svijetom*. Knjiga crnogorskog emigranta koji živi u Ferari podijeljena je na tri dijela. Prvi dio (str. 19-38) govori o istoriji crnogorske nacije i države, drugi (str. 39-82) daje priču o srpskoj izdaji Crne Gore za vrijeme nakon Svjetskog rata, dok treći dio (str. 83-113) prikazuje međunarodno pravni status Crne Gore. Bajza navodi da je Krsto Niković bio albanski prevodilac u Skadru, zauzetom od strane Crnogoraca, kada je **Makenzenova** ofanziva prisiljavala Pašića da isprazni Šrbiju. Srpski premijer je 12. januara 1916. rekao Nikoviću da je **kralj Nikola** sa porodicom pobegao u Beč. Pašić je dobro znao da kralj boravi u Podgorici, jer je nakon te objave dugo razgovarao telefonom sa pukovnikom Petrom Pešićem, srpskim načelnikom u crnogorskem štabu, koji je upravo tada boravio kod kralja.

Nikola Pašić je 12. januara 1916. rekao Krstu Nikoviću da je kralj Nikola sa porodicom pobegao u Beč. Pašić je dobro znao da kralj boravi u Podgorici, jer je nakon te objave dugo razgovarao telefonom sa pukovnikom Petrom Pešićem, srpskim načelnikom u crnogorskem štabu, koji je upravo tada boravio kod kralja

Do sada nije bila poznata izjava ruskog otpravnika poslova u Crnoj Gori Obnorskog, koja je objavljena u časopisu „Hoboe vremi“ 11. maja 1916. godine. Obnorski je sve vrijeme bio očevidač crnogorske propasti i potvrđuje sve optužbe protiv Petra Pešića

trom Pešićem, srpskim načelnikom u crnogorskem štabu, koji je upravo tada boravio kod kralja. Kao što znamo iz drugih izvora, pukovnik Pešić je izvršio izdaju Crne Gore direktno na osnovu Pašićevih instrukcija. Autor je zvao Pešića, koji je još uvijek živ, ne bi mu dao izjavu o sadržaju skadarskog telefonskog razgovora (str. 48). Do sada nije bila poznata izjava ruskog otpravnika poslova u Crnoj Gori **Obnorskog**, koja je objavljena u časopisu „Hoboe vremi“ 11. maja 1916. godine. Obnorski je cijelo vrijeme bio očevidač crnogorske propasti i potvrđuje sve optužbe protiv Pešića (str. 50). Bajza nastavlja da citira studiju francuskog kontraadmiraša o jadranskim operacijama sila Antante. **Beson** navodi da je jedan od razloga pada Lovćenca to što saveznici nijesu na odgovarajući način podržali Crnu Goru (str. 57). Drugi razlog je poznat: Pešić je oslabio front na Lovćenca na samom početku napada. U knjizi možemo da pronađemo i mnoge nove podatke o južnoslovenskim konstitutivnim izborima vezanim za Crnu Goru. Krajnji rezultat je taj da se 5 odsto crnogorskih birača opredjeljilo za uniju sa Srbijom (str. 79). Izjava **Alberta Reja**, francuskog potpukovnika, (str. 80) veoma su interesante za ove izbore i za situaciju u tadašnjoj Crnoj Gori. Rejo je kontrolisao južnoslovenske konstitutivne izbore koji su se odnosili na Crnu Goru kao francuski službenik. On je naveo da su cijeli izbori predstavljali farsu i da je Srbija posmila i nevjerojatni varvarizam zato što Crnogorci nijesu že-

Petar Pešić

ljeni da se pomire sa srpskom aneksijom. Jožef Bajza navodi da u trećem dijelu svoje knjige Niković dokazuje da je Crna Gora u pravnom smislu i dalje država. On izgovara dobro poznate crnogorske stavke, ignorirajući zanimljive interpretacije **Biskotinija** (Budapesti Semle, CCXXIV, 477-478 str.). Međutim, donosi neke podatke koji do sada nijesu bili prikazani. Tako iznosi da tri evropske države nijesu bile pozvane na Zenevsku konferenciju: Crna Gora, San Marino i Turska. Posljednje dvije države su nedvosmisleno međunarodno priznate države, pa odluka Velikih sila od 10. maja 1922. kojom su uskratili pravo učešća ovih država, a pritom su stavili i Crnu Goru u isti koš sa njima, indirektno ukazuju na priznanje državnosti Crne Gore (str. 91). Sa madarske tačke gledišta, veoma je interesantan da dokazuje ratne zločine Srbije. Ovaj dio knjige (str. 91-99) svjedoči o tome da je pisac imao veliko književno znanje o ratnom periodu. On misli da se pomoću međunarodnog prava može korigovati nepravdanost aneksije od strane Srbije koja je izazvala ljetnju Crnu Goru: 1. Da Srbiju kazne, kao uzročnika Svjetskog rata, ograničenjem naoružavanja; 2. Da sa nezakonito okupira-

Nikola Pašić

Pol Mantu

nih teritorija izadu srpske trupe; 3. Da pod kontrolom sila potpisnica Berlinskog Kongresa narod Crne Gore odlučuje o svojoj sudbinii (str. 100). Niković prije svega čeka da se izbore za referendum uz podršku italijanske diplomatičke (str. 110). On posebno naglašava da se Crnogorci nikada neće odreći svoje državnosti. Za njih postoji samo dvije opcije: sloboda ili smrt. „Crnogorska iskra uvijek će blistati na Balkanu...“ (La scintilla montenegrina brillerà sempre sui Balcani...) str. 80) da god da smo, Crnogorci ili stranci, mi koji smo pisali o crnogorskom putanju, svim smo to posmatrali kroz crnogorske naočare. Ipak istraživanje krovoprolaći nepravde u Crnoj Gori pokreće samo „divne duše“, ali to činjenje teško da može dovesti do oslobođenja države. Rastuća kriza u Jugoslaviji pokazuje hitnost postavljanja pitanja kako bi se nezavisnost Crne Gore dovela u vezu sa interesom stranih sila. Tako razmišlja crnogorski prijatelj Jožef Bajza i ističe da Krsto Niković čvrsto želi da uključi slučaj svoje države u sferu interesa Italije. Buduće Italija velika sila koja ima direkatan interes na Jadranskom, ovo se pokazalo kao pravilno postavljeno mišljenje. Međutim, ti stavovi se ne dotiču složenog crnogorskog pitanja o kojem govoriti **Antonio Baldić** u predgovoru knjige: Rješenje albansko-crnogorskog odnosa je ono bez kojeg danasna Italija ne može intervenisati u korist Crne Gore, jer je Albanija učinila osnovom svoje balkanske politike. Bajza završava prikaz navedene da je Baldićev moderni ilirizam izjava o istorijskoj

stvarnosti - tj. da su Albanci i Crnogorci krvni srodnici, ali s tim pitanje nije riješeno. Crna Gora neće biti oslobođena oslanjanjem se samo na sopstvene moći. Oni koji žele oslobođenje, moraju problem proširiti i na spoljnu politiku, i to u svim sferama.

PRIZAK KNJIGE DUZEPEA BISKOTINIA

Jozef Bajza je u časopisu *Budapesti Semle* (br. 221, str. 480-482, Budapest, 1931) prikazao knjigu sa naslovom *Kako je crnogorska država izumrla* koju je napisao poznati italijanski pravnik Duzepe Biskotini (Biscottini Giuseppe, Come si è estinto lo stato montenegrino, Livorno, 1930). Biskotini analizira crnogorsko pitanje kao predmet ispitivanja sa aspekta međunarodnog prava. Skoro polovina studije posvećena je ratnom i poslijerat-

Knjiga „Obrana po zakonu - Crna Gora pred svijetom“ Krsta Nikovića, crnogorskog emigranta koji je živio u Ferari, podijeljena je na tri dijela. Prvi dio govori o istoriji crnogorske nacije i države, drugi daje priču o srpskoj izdaji Crne Gore za vrijeme i nakon Svjetskog rata, dok treći dio prikazuje međunarodno pravni status Crne Gore

(Nastavlja se)

JOŽEF BAJZA I CRNA GORA

9.

Beograd teži da totalno satre crnogorski narod

» Piše: **Nenad STEVOVIĆ**

Što se tiče odluka Velike narodne skupštine u Podgorici – ove odluke su donijele uniju sa Srbijom – **Duzepe Biskotini** ističe da su velike sile i nakon toga zadržale diplomatske odnose sa kraljem **Nikolom**, tako da ovim odlukama nijesu pripisali međunarodni pravni značaj. Bilaje je to pobuna čije rješenje je unutrasnje pitanje Crne Gore. Srbija 24. decembra 1918. godine, pozivajući se na odluke Podgoričke skupštine, povlači svog diplomatskog predstavnika koji je bio akreditovan kod kralja Nikole, ali nakon toga, pošto prestanak crnogorske državnosti nije bio priznat od strane niti jednog međunarodnog foruma, ovaj čin nije bio ništa više od prekida diplomatskih odnosa. Takođe se iz ogla može shvatiti da se između Srbije i Crne Gore razvio ratni odnos, ali se tome suprotstavlja činjenica da su velike sile i dalje smatrala obje države svojim saveznicima. Aktuelna srpska okupacija crnogorske teritorije je utiće na stvarne činjenice, jer naspram toga stope ponovljene izjave **Vilsona** i velikih saveznika koji su za crnogorsknu nezavisnost. Na teritoriji Crne Gore četiri hiljade vojnika se borilo protiv Srbije, potpuna crnogorska divizija u Italiji bila je sprema da oslobodi svoju zemlju, postojao je kralj Crne Gore, vlast, akreditovani ambasadori, dokle postojala je državnost. Francuski i Engleski su ukinile diplomatske odnose sa Crnom Gorom nakon južnoslovenskih konstitutivnih izbora (a da ne spominjemo činjenicu da ovi izbori uopšte nijesu dokazali tvrdnje vlasti da je narod Crne Gore glasao za južnoslovensko jedinstvo, rasipisivanje izbora sa međunarodno pravnog aspekta predstavljalo je ozbiljno kršenje crnogorske državnosti od strane Beograda). Na ovakav način je nastalo konstitutivno tijelo koje bi moglo biti zakonodavno tijelo Jugoslavije, ali formalno nije moglo imati pravo odlučivanja po pitanju državnosti Crne Gore. Crnogorska državnost nije ukinuta od strane međunarodnog foruma, nego od neprijateljskog upada. Nije moguće utvrditi tačan datum kada je Crnogorska državnost ukinuta, ali je to uključujući na kraju **Jožef Bajza**

JOŽEF BAJZA O
CRNOGORSKOM

PITANJU U 1928. GODINI

Analizirajući sveukupnu društveno političku situaciju u Kraljevini Jugoslaviji u 1928. godini, Jožef Bajza u autorskom tekstu *Nova separatistička hrvatska*

Jovan Ćubranović

Luidi Kriskolo

Crnogorska državnost nije ukinuta od strane međunarodnog foruma, nego od neprijateljskog upada, piše Đuzepe Biskonti. Nije moguće utvrditi tačan datum prestanka postojanja Crne Gore kao države. Kada je oružje u crnogorskim planinama ispalo iz ruku i posljednjeg crnogorskog heroja, Crna Gora je via facti izgubila svoju državnost

Države stvara i
eliminiše moć, a ne
medunarodno pravo.
Biskotinjeva knjižica
ovu stavku potvrđuje
u svemu. Ako je Crna
Gora izgubila državnost
sa herojskom smrću
poslednjeg crnogors-
kog vojnika, pojavi
prvog crnogorskog
vojnika u državi Crnoj
Gori mogla bi da
povrati tu državnost.
Ovo je ohrabrujuća
poruka Biskotinjevog
razmišljanja, zaključuje
na kraju Jože Baiza

Duzepe Biskotin

A black and white portrait photograph of Frenk Kelog, an elderly man with white hair, wearing a dark suit and tie.

Američki političar Frenk Kelog

Vudro Vilson

crnogorska književnost konstatuje da postoji bitna razlika između hrvatskog i crnogorskog separatizma (Budapesti Szemle, br. 212, str. 421-430, Budapest, 1929). Četiri miliona stanovnika Hrvatske je vrlo moćan faktor protiv pet miliona stanovnika Srbije koji će prije ili kasnije svoju slobodu vlastitim snagama. Dvije stotine

hiljada Crnogoraca to ne može učiniti. Beograd redovnim unistavanjem teži da totalno satre crnogorski narod, navodi Bajza i nastavlja: „Da ne pominjemo beskonacan niz ubistava, Srbija prisiljavaju nesretno stanovništvo Crne Gore na umiranje od gladi, emigraciju i raseljavanje. Od smrti velikog kralja Crne Gore, dinastija više ne predstavlja dovoljno moćnom ideju države, a i emigrantska aktivnost je u opadanju. Italija je odabala crnogorsko pitanje – od kada je značajno zakoračila u Albaniju, više joj Crna Gora nije potrebna.“ Jožef Bajza jasno i bez okolišavanja navodi: „Crna Gora je pod neprijateljskom okupacijom. Kod kuće ne

načina da neko publikuje ideje crnogorske države. Tih niskodjelničkih federalnih političara koji su, iako radi kompromisa, ponekad govorili o situaciji u Crnoj Gori, uzivaju gostoprimstvo u hrvatskim medijima. U inostranstvu imaju slobodu riječi. Tragedija herojske male zemlje dovela je do neoubičajeno velikog interesovanja širom svijeta. U mnogim italijanskim gradovima i u mnogim centrima Sjedinjenih Američkih Država i danas dajući racionalne argumente,

luju razne crnogorske organi- Dabina). Knjizica zapravo sa- KRISCOPIO (Cristiano Lu-

Ćetiri miliona stanovnika Hrvatske je vrlo moćan faktor protiv pet miliona stanovnika Srbije koji će prije ili kasnije svoju slobodu izboriti vlastitim snagama. Dvije stotine hiljada Crnogoraca to ne može učiniti. „Da ne pominjemo beskonačan niz ubistava, Srbija prisiljava nesretno stanovništvo Crne Gore na umiranje od gladi, emigraciju i raseljavanje“

gi, Montenegro's right to live in New-York, 1928). Bajza napomenje da je to autor utemeljio u redu rad koji je posvetio ovom pitanju, da je bio posljednji opunomoćeni diplomat Crne Gore u SAD i da ga je za svoju revnost kralj **Nikola** proglašio princom od Antivara. Brošuru je napisao zbog poznate antiratne konvencije **Frenka Kefaloge**. U predgovoru brošure se skreće pažnju Kelogi na to da su Vilson i ostali američki državni preuzeli na sebe obavezu koja se tiče obnove Crne Gore. Knjiga rezimira sve što američki političari treba da znaju o crnogorskom pitanju. To zauzima dvije trećine brošure. Posljednju trećinu čini mala biblioteka dokumenta koja sadrži najvažnije zvanične izjave SAD o crnogorskom pitanju. Neka od njih sada dolaze na vidjelo prvi put, ali prikupljanje onoga što je i do sada bilo poznato nije srušivo, jer se sada može prenaci na jednom mjestu, te tako služi svrsi pisanja knjige.

JOŽEF BAJZA I CRNA GORA

10.

»Piše: Nenad STEVOVIĆ

Jožef Bajza smatra da je Luidi Kriskuolo sigurno svjestan činjenice da u vremenu objavljanja knjige (Pravo na život Crne Gore, 1928) ne može postići svoj cilj. SAD neće pokrenuti crnogorsko pitanje. Ali, rad Kriskuola je veoma pogodan za to da kod nekih američkih grada na probudi osećaj da moćna država ima moralnu odgovornost prema maloj Crnoj Gori. Upravo kralj Nikola je, nakon zavrsitka Vilsona, naredio završetak Božićnog ustanka 1918. godine, što je omogućilo okončanje srpske okupacije. Crnogorski prijatelji i iskreni boraci za njenu nezavisnost drži Jožef Bajza tekst završava na ovaj način: „Ova tri djela i sa njima više stotina članaka neće obnoviti Crnu Goru. Međutim, pojava ovih radova svjedoči o tome da, uprkos činjenici, Srbija je uzalud blatala herojsko malo kraljevstvo, uzalud čuti diplomatičja o crnogorskome pitanju, a isto tako i starij prijatelji i starji neprijatelji, uzalud kompromitiraju crnogorsko pitanje neki emigranti; crnogorsko pitanje i dalje postoji i samo je pitanje u kojem trenutku će doći njegovo rješavanje na dnevni red.“

MILAN ŠUFFLAY, JOŽEF BAJZA I HRVATSKO-MADARSKI ODNOŠI

Jedan od najvećih „krivaca“ za što se Jožef Bajza posvetio južnoslovenskim pitanjem, a sâmim tim i crnogorskim, je njegov koleg Hrvat Milan Šufflay (1879-1931). Studija o Jožefu Bajzi, pa makar ona bila tematski vezana zajednu oblast njegovog profesionalnog angažovanja, kao što je u našem slučaju odnos prema Crnoj Gori, ne bi bila kompletna i objektivna bez dijela koji govori o odnosu ova dva evropska intelektualca. Milan Šufflay je bio hrvatski književnik, političar i briljantni istoričar. Od 1913. bio je proučavanjem albanske istorije, a od 1924. bio je član užeg vođstva Hrvatske stranke prava – te dvije činjenice mu nisu omogućavale nikakvu naučnu niši privatnu budućnost u tadašnjoj Hrvatskoj i Kraljevini SHS. Prijateljstvo između dva naučnika i univerzitetska profesora, madarskog istoričara, akademika i bibliografa Jožefa Bajze i hrvatskog povjesničara i pisca Milana Šufflaya trajalo je skoro tri decenije. Započeto je 1904. godine kada je Šufflay, nakon usavršavanja na Institutu

Srbija je uzalud blatala herojsko malo kraljevstvo

Prijateljstvo između dva naučnika i univerzitetska profesora, madarskog istoričara, akademika i bibliografa Jožefa Bajze i hrvatskog povjesničara i pisca Milana Šufflaya trajalo je skoro tri decenije, sve do tragične smrti Šufflaya, tačnije njegovog ubistva 18. februara 1931. godine u Zagrebu

Tadija Smičiklas

Milan Šufflay

Josip Bajza

za austrijsku povijest u Beču i sveučilištu u Budimpešti, ostao u glavnom gradu Madarske, gdje je radno angažovan kao kustos u Narodnom muzeju. Hrvatski istoričar koji je tečno govorio madarski jezik stazio je od 1905. do 1908. godine u biblioteci „Sećenji“. Saradnja između dva naučnika je bila intenzivna i sadržajna. Jožef Bajza je naučio hrvatski jezik do nivoa univerzitetskog profesora koji je od 1923. godine predavao na katedri za hrvatski je-

zik u književnost Univerziteta „Peter Pazman“ u Budimpešti. To prijateljstvo, privrženo i saradnja na ličnom, političkom i naučnom polju je trajalo sve do tragične smrti Milana Šufflaya, tačnije njegovog ubistva 18. februara 1931. godine u Zagrebu.

Nakon što je Milan Šufflay srednju školu i filozofske nauke završio u Zagrebu, po preporuci profesora i velikog hrvatskog naučnog autoriteta Tadije Smičiklase hrvatska zemaljska vlada ga je poslala na usavršavanje u Beč. Tadija Smičiklas je bio tipični predstavnik Štrosmajerove jugoslavenske ideologije. Imao je izrazito negativan stav prema hrvatsko-madarškim odnosima smatrajući da je budućnost Hrvatske u jugoslovenskom jedinstvu. Milan Šufflay je bio jedini njegov učenik koji je razmislio drugačije. Konflikt sa hrvatskom naučnom zajednicom, koji je kulminirao na njegovu stetu, nastao je kada je nakon završetka naučnog usavršavanja na bečkom univerzitetu, Šufflay objavio rad u kojem je metodološki opovrgao jedan istorijski izvor iz srednjeg vijeka koji su Hrvati rado upotrebljavali protiv Madara. Šufflay je dokazao da ta hronika nije vjerodostojna i da se njezin podaci ne mogu koristiti. Iako je studija bilo čisto naučna rasprava koju laička javnost nije čitala, nitibje razumjela, to nije sprječilo nacionalne stekanje da povedu hajku protiv

Milan Šufflay objavio je rad u kojem je metodološki opovrgao jedan istorijski izvor iz srednjeg vijeka koji su Hrvati rado upotrebljavali protiv Madara. Stavovi koje je zastupao su bili suprotni razmišljanjima tadašnjeg hrvatskog naučnog establišmenta koji je podigao anatemu na Šufflaya, a odrekao ga se i njegov očinski protektor Tadija Smičiklas.

Stavovi koje je zastupao su bili suprotni razmišljanjima tadašnjeg hrvatskog naučnog establišmenta koji je podigao anatemu na Šufflaya, a odrekao ga se i njegov očinski protektor Tadija Smičiklas. Samim tim se na Šufflaya zatvorila. U Beču i Budimpešti Milan Šufflay je definitivno riješio sve dileme o svom hrvatstvu i putu kojim u budućnosti treba da ide hrvatski narod. Za njega nije bilo alternativa, Hrvatska treba da bude upućena prema vrijednostima zapadne civilizacije i hrvatski narod može napredovati sam porem drugih zapadnih naroda. Vrijeme provedeno u Budimpešti, dostojno svojih individualnosti, proživo je u naučnom krugu stekavši veliki broj prijatelja među madarskim intelektualcima, istoričarima i naučnim radnicima. U tome mu je mnogo pomoglo prijateljstvo sa velikim naučnikom Jožefom Bajzom, u to vrijeme neprevaziđenim stručnjakom za južnoslavensku književnost i lingvistiku. Bajzina djela su pionirska i ona se u podunavskoj Evropi izdvajaju po poznavanju prošlosti, duhovnosti, kulture i politike hrvatskog naroda. Jožef Bajza ne samo što je usvojio

hrvatski jezik, već i istorijsku misao hrvatskog državnog bića, koju je vidio u sintezi ideje o ulozi i politici Madarske. Tradicija i misao hrvatsko-madarške zajedničke sudsbine nisu imale: odusjevljenjeg, samosvjesnog, plemenitijeg i naučnijeg borca od njega. Hrabro, iskreno i otvoreno, on se zalaže protiv vještacke južnoslavenske državne skalamerije i nije prestao da štitи hrvatski narod od iskušenja južnoslavenskog fantoma, s nepokolebljivim osjećajem za pravdu i načinljivim odgovorom. Tadija Smičiklas je bio hrvatski jezik i istorijsku misao hrvatskog državnog bića, koju je vidio u sintezi ideje o ulozi i politici Madarske. Tradicija i misao hrvatsko-madarške zajedničke sudsbine nisu imale: odusjevljenjeg, samosvjesnog, plemenitijeg i naučnijeg borca od njega. Hrabro, iskreno i otvoreno, on se zalaže protiv vještacke južnoslavenske državne skalamerije i nije prestao da štitи hrvatski narod od iskušenja južnoslavenskog fantoma, s nepokolebljivim osjećajem za pravdu i načinljivim odgovorom. Tadija Smičiklas je bio hrvatski jezik i istorijsku misao hrvatskog državnog bića, koju je vidio u sintezi ideje o ulozi i politici Madarske. Tradicija i misao hrvatsko-madarške zajedničke sudsbine nisu imale: odusjevljenjeg, samosvjesnog, plemenitijeg i naučnijeg borca od njega. Hrabro, iskreno i otvoreno, on se zalaže protiv vještacke južnoslavenske državne skalamerije i nije prestao da štitи hrvatski narod od iskušenja južnoslavenskog fantoma, s nepokolebljivim osjećajem za pravdu i načinljivim odgovorom. Tadija Smičiklas je bio hrvatski jezik i istorijsku misao hrvatskog državnog bića, koju je vidio u sintezi ideje o ulozi i politici Madarske. Tradicija i misao hrvatsko-madarške zajedničke sudsbine nisu imale: odusjevljenjeg, samosvjesnog, plemenitijeg i naučnijeg borca od njega. Hrabro, iskreno i otvoreno, on se zalaže protiv vještacke južnoslavenske državne skalamerije i nije prestao da štitи hrvatski narod od iskušenja južnoslavenskog fantoma, s nepokolebljivim osjećajem za pravdu i načinljivim odgovorom. Tadija Smičiklas je bio hrvatski jezik i istorijsku misao hrvatskog državnog bića, koju je vidio u sintezi ideje o ulozi i politici Madarske. Tradicija i misao hrvatsko-madarške zajedničke sudsbine nisu imale: odusjevljenjeg, samosvjesnog, plemenitijeg i naučnijeg borca od njega. Hrabro, iskreno i otvoreno, on se zalaže protiv vještacke južnoslavenske državne skalamerije i nije prestao da štitи hrvatski narod od iskušenja južnoslavenskog fantoma, s nepokolebljivim osjećajem za pravdu i načinljivim odgovorom. Tadija Smičiklas je bio hrvatski jezik i istorijsku misao hrvatskog državnog bića, koju je vidio u sintezi ideje o ulozi i politici Madarske. Tradicija i misao hrvatsko-madarške zajedničke sudsbine nisu imale: odusjevljenjeg, samosvjesnog, plemenitijeg i naučnijeg borca od njega. Hrabro, iskreno i otvoreno, on se zalaže protiv vještacke južnoslavenske državne skalamerije i nije prestao da štitи hrvatski narod od iskušenja južnoslavenskog fantoma, s nepokolebljivim osjećajem za pravdu i načinljivim odgovorom. Tadija Smičiklas je bio hrvatski jezik i istorijsku misao hrvatskog državnog bića, koju je vidio u sintezi ideje o ulozi i politici Madarske. Tradicija i misao hrvatsko-madarške zajedničke sudsbine nisu imale: odusjevljenjeg, samosvjesnog, plemenitijeg i naučnijeg borca od njega. Hrabro, iskreno i otvoreno, on se zalaže protiv vještacke južnoslavenske državne skalamerije i nije prestao da štitи hrvatski narod od iskušenja južnoslavenskog fantoma, s nepokolebljivim osjećajem za pravdu i načinljivim odgovorom. Tadija Smičiklas je bio hrvatski jezik i istorijsku misao hrvatskog državnog bića, koju je vidio u sintezi ideje o ulozi i politici Madarske. Tradicija i misao hrvatsko-madarške zajedničke sudsbine nisu imale: odusjevljenjeg, samosvjesnog, plemenitijeg i naučnijeg borca od njega. Hrabro, iskreno i otvoreno, on se zalaže protiv vještacke južnoslavenske državne skalamerije i nije prestao da štitи hrvatski narod od iskušenja južnoslavenskog fantoma, s nepokolebljivim osjećajem za pravdu i načinljivim odgovorom. Tadija Smičiklas je bio hrvatski jezik i istorijsku misao hrvatskog državnog bića, koju je vidio u sintezi ideje o ulozi i politici Madarske. Tradicija i misao hrvatsko-madarške zajedničke sudsbine nisu imale: odusjevljenjeg, samosvjesnog, plemenitijeg i naučnijeg borca od njega. Hrabro, iskreno i otvoreno, on se zalaže protiv vještacke južnoslavenske državne skalamerije i nije prestao da štitи hrvatski narod od iskušenja južnoslavenskog fantoma, s nepokolebljivim osjećajem za pravdu i načinljivim odgovorom. Tadija Smičiklas je bio hrvatski jezik i istorijsku misao hrvatskog državnog bića, koju je vidio u sintezi ideje o ulozi i politici Madarske. Tradicija i misao hrvatsko-madarške zajedničke sudsbine nisu imale: odusjevljenjeg, samosvjesnog, plemenitijeg i naučnijeg borca od njega. Hrabro, iskreno i otvoreno, on se zalaže protiv vještacke južnoslavenske državne skalamerije i nije prestao da štitи hrvatski narod od iskušenja južnoslavenskog fantoma, s nepokolebljivim osjećajem za pravdu i načinljivim odgovorom. Tadija Smičiklas je bio hrvatski jezik i istorijsku misao hrvatskog državnog bića, koju je vidio u sintezi ideje o ulozi i politici Madarske. Tradicija i misao hrvatsko-madarške zajedničke sudsbine nisu imale: odusjevljenjeg, samosvjesnog, plemenitijeg i naučnijeg borca od njega. Hrabro, iskreno i otvoreno, on se zalaže protiv vještacke južnoslavenske državne skalamerije i nije prestao da štitи hrvatski narod od iskušenja južnoslavenskog fantoma, s nepokolebljivim osjećajem za pravdu i načinljivim odgovorom. Tadija Smičiklas je bio hrvatski jezik i istorijsku misao hrvatskog državnog bića, koju je vidio u sintezi ideje o ulozi i politici Madarske. Tradicija i misao hrvatsko-madarške zajedničke sudsbine nisu imale: odusjevljenjeg, samosvjesnog, plemenitijeg i naučnijeg borca od njega. Hrabro, iskreno i otvoreno, on se zalaže protiv vještacke južnoslavenske državne skalamerije i nije prestao da štitи hrvatski narod od iskušenja južnoslavenskog fantoma, s nepokolebljivim osjećajem za pravdu i načinljivim odgovorom. Tadija Smičiklas je bio hrvatski jezik i istorijsku misao hrvatskog državnog bića, koju je vidio u sintezi ideje o ulozi i politici Madarske. Tradicija i misao hrvatsko-madarške zajedničke sudsbine nisu imale: odusjevljenjeg, samosvjesnog, plemenitijeg i naučnijeg borca od njega. Hrabro, iskreno i otvoreno, on se zalaže protiv vještacke južnoslavenske državne skalamerije i nije prestao da štitи hrvatski narod od iskušenja južnoslavenskog fantoma, s nepokolebljivim osjećajem za pravdu i načinljivim odgovorom. Tadija Smičiklas je bio hrvatski jezik i istorijsku misao hrvatskog državnog bića, koju je vidio u sintezi ideje o ulozi i politici Madarske. Tradicija i misao hrvatsko-madarške zajedničke sudsbine nisu imale: odusjevljenjeg, samosvjesnog, plemenitijeg i naučnijeg borca od njega. Hrabro, iskreno i otvoreno, on se zalaže protiv vještacke južnoslavenske državne skalamerije i nije prestao da štitи hrvatski narod od iskušenja južnoslavenskog fantoma, s nepokolebljivim osjećajem za pravdu i načinljivim odgovorom. Tadija Smičiklas je bio hrvatski jezik i istorijsku misao hrvatskog državnog bića, koju je vidio u sintezi ideje o ulozi i politici Madarske. Tradicija i misao hrvatsko-madarške zajedničke sudsbine nisu imale: odusjevljenjeg, samosvjesnog, plemenitijeg i naučnijeg borca od njega. Hrabro, iskreno i otvoreno, on se zalaže protiv vještacke južnoslavenske državne skalamerije i nije prestao da štitи hrvatski narod od iskušenja južnoslavenskog fantoma, s nepokolebljivim osjećajem za pravdu i načinljivim odgovorom. Tadija Smičiklas je bio hrvatski jezik i istorijsku misao hrvatskog državnog bića, koju je vidio u sintezi ideje o ulozi i politici Madarske. Tradicija i misao hrvatsko-madarške zajedničke sudsbine nisu imale: odusjevljenjeg, samosvjesnog, plemenitijeg i naučnijeg borca od njega. Hrabro, iskreno i otvoreno, on se zalaže protiv vještacke južnoslavenske državne skalamerije i nije prestao da štitи hrvatski narod od iskušenja južnoslavenskog fantoma, s nepokolebljivim osjećajem za pravdu i načinljivim odgovorom. Tadija Smičiklas je bio hrvatski jezik i istorijsku misao hrvatskog državnog bića, koju je vidio u sintezi ideje o ulozi i politici Madarske. Tradicija i misao hrvatsko-madarške zajedničke sudsbine nisu imale: odusjevljenjeg, samosvjesnog, plemenitijeg i naučnijeg borca od njega. Hrabro, iskreno i otvoreno, on se zalaže protiv vještacke južnoslavenske državne skalamerije i nije prestao da štitи hrvatski narod od iskušenja južnoslavenskog fantoma, s nepokolebljivim osjećajem za pravdu i načinljivim odgovorom. Tadija Smičiklas je bio hrvatski jezik i istorijsku misao hrvatskog državnog bića, koju je vidio u sintezi ideje o ulozi i politici Madarske. Tradicija i misao hrvatsko-madarške zajedničke sudsbine nisu imale: odusjevljenjeg, samosvjesnog, plemenitijeg i naučnijeg borca od njega. Hrabro, iskreno i otvoreno, on se zalaže protiv vještacke južnoslavenske državne skalamerije i nije prestao da štitи hrvatski narod od iskušenja južnoslavenskog fantoma, s nepokolebljivim osjećajem za pravdu i načinljivim odgovorom. Tadija Smičiklas je bio hrvatski jezik i istorijsku misao hrvatskog državnog bića, koju je vidio u sintezi ideje o ulozi i politici Madarske. Tradicija i misao hrvatsko-madarške zajedničke sudsbine nisu imale: odusjevljenjeg, samosvjesnog, plemenitijeg i naučnijeg borca od njega. Hrabro, iskreno i otvoreno, on se zalaže protiv vještacke južnoslavenske državne skalamerije i nije prestao da štitи hrvatski narod od iskušenja južnoslavenskog fantoma, s nepokolebljivim osjećajem za pravdu i načinljivim odgovorom. Tadija Smičiklas je bio hrvatski jezik i istorijsku misao hrvatskog državnog bića, koju je vidio u sintezi ideje o ulozi i politici Madarske. Tradicija i misao hrvatsko-madarške zajedničke sudsbine nisu imale: odusjevljenjeg, samosvjesnog, plemenitijeg i naučnijeg borca od njega. Hrabro, iskreno i otvoreno, on se zalaže protiv vještacke južnoslavenske državne skalamerije i nije prestao da štitи hrvatski narod od iskušenja južnoslavenskog fantoma, s nepokolebljivim osjećajem za pravdu i načinljivim odgovorom. Tadija Smičiklas je bio hrvatski jezik i istorijsku misao hrvatskog državnog bića, koju je vidio u sintezi ideje o ulozi i politici Madarske. Tradicija i misao hrvatsko-madarške zajedničke sudsbine nisu imale: odusjevljenjeg, samosvjesnog, plemenitijeg i naučnijeg borca od njega. Hrabro, iskreno i otvoreno, on se zalaže protiv vještacke južnoslavenske državne skalamerije i nije prestao da štitи hrvatski narod od iskušenja južnoslavenskog fantoma, s nepokolebljivim osjećajem za pravdu i načinljivim odgovorom. Tadija Smičiklas je bio hrvatski jezik i istorijsku misao hrvatskog državnog bića, koju je vidio u sintezi ideje o ulozi i politici Madarske. Tradicija i misao hrvatsko-madarške zajedničke sudsbine nisu imale: odusjevljenjeg, samosvjesnog, plemenitijeg i naučnijeg borca od njega. Hrabro, iskreno i otvoreno, on se zalaže protiv vještacke južnoslavenske državne skalamerije i nije prestao da štitи hrvatski narod od iskušenja južnoslavenskog fantoma, s nepokolebljivim osjećajem za pravdu i načinljivim odgovorom. Tadija Smičiklas je bio hrvatski jezik i istorijsku misao hrvatskog državnog bića, koju je vidio u sintezi ideje o ulozi i politici Madarske. Tradicija i misao hrvatsko-madarške zajedničke sudsbine nisu imale: odusjevljenjeg, samosvjesnog, plemenitijeg i naučnijeg borca od njega. Hrabro, iskreno i otvoreno, on se zalaže protiv vještacke južnoslavenske državne skalamerije i nije prestao da štitи hrvatski narod od iskušenja južnoslavenskog fantoma, s nepokolebljivim osjećajem za pravdu i načinljivim odgovorom. Tadija Smičiklas je bio hrvatski jezik i istorijsku misao hrvatskog državnog bića, koju je vidio u sintezi ideje o ulozi i politici Madarske. Tradicija i misao hrvatsko-madarške zajedničke sudsbine nisu imale: odusjevljenjeg, samosvjesnog, plemenitijeg i naučnijeg borca od njega. Hrabro, iskreno i otvoreno, on se zalaže protiv vještacke južnoslavenske državne skalamerije i nije prestao da štitи hrvatski narod od iskušenja južnoslavenskog fantoma, s nepokolebljivim osjećajem za pravdu i načinljivim odgovorom. Tadija Smičiklas je bio hrvatski jezik i istorijsku misao hrvatskog državnog bića, koju je vidio u sintezi ideje o ulozi i politici Madarske. Tradicija i misao hrvatsko-madarške zajedničke sudsbine nisu imale: odusjevljenjeg, samosvjesnog, plemenitijeg i naučnijeg borca od njega. Hrabro, iskreno i otvoreno, on se zalaže protiv vještacke južnoslavenske državne skalamerije i nije prestao da štitи hrvatski narod od iskušenja južnoslavenskog fantoma, s nepokolebljivim osjećajem za pravdu i načinljivim odgovorom. Tadija Smičiklas je bio hrvatski jezik i istorijsku misao hrvatskog državnog bića, koju je vidio u sintezi ideje o ulozi i politici Madarske. Tradicija i misao hrvatsko-madarške zajedničke sudsbine nisu imale: odusjevljenjeg, samosvjesnog, plemenitijeg i naučnijeg borca od njega. Hrabro, iskreno i otvoreno, on se zalaže protiv vještacke južnoslavenske državne skalamerije i nije prestao da štitи hrvatski narod od iskušenja južnoslavenskog fantoma, s nepokolebljivim osjećajem za pravdu i načinljivim odgovorom. Tadija Smičiklas je bio hrvatski jezik i istorijsku misao hrvatskog državnog bića, koju je vidio u sintezi ideje o ulozi i politici Madarske. Tradicija i misao hrvatsko-madarške zajedničke sudsbine nisu imale: odusjevljenjeg, samosvjesnog, plemenitijeg i naučnijeg borca od njega. Hrabro, iskreno i otvoreno, on se zalaže protiv vještacke južnoslavenske državne skalamerije i nije prestao da štitи hrvatski narod od iskušenja južnoslavenskog fantoma, s nepokolebljivim osjećajem za pravdu i načinljivim odgovorom. Tadija Smičiklas je bio hrvatski jezik i istorijsku misao hrvatskog državnog bića, koju je vidio u sintezi ideje o ulozi i politici Madarske. Tradicija i misao hrvatsko-madarške zajedničke sudsbine nisu imale: odusjevljenjeg, samosvjesnog, plemenitijeg i naučnijeg borca od njega. Hrabro, iskreno i otvoreno, on se zalaže protiv vještacke južnoslavenske državne skalamerije i nije prestao da štitи hrvatski narod od iskušenja južnoslavenskog fantoma, s nepokolebljivim osjećajem za pravdu i načinljivim odgovorom. Tadija Smičiklas je bio hrvatski jezik i istorijsku misao hrvatskog državnog bića, koju je vidio u sintezi ideje o ulozi i politici Madarske. Tradicija i misao hrvatsko-madarške zajedničke sudsbine nisu imale: odusjevljenjeg, samosvjesnog, plemenitijeg i naučnijeg borca od njega. Hrabro, iskreno i otvoreno, on se zalaže protiv vještacke južnoslavenske državne skalamerije i nije prestao da štitи hrvatski narod od iskušenja južnoslavenskog fantoma, s nepokolebljivim osjećajem za pravdu i načinljivim odgovorom. Tadija Smičiklas je bio hrvatski jezik i istorijsku misao hrvatskog državnog bića, koju je vidio u sintezi ideje o ulozi i politici Madarske. Tradicija i misao hrvatsko-madarške zajedničke sudsbine nisu imale: odusjevljenjeg, samosvjesnog, plemenitijeg i naučnijeg borca od njega. Hrabro, iskreno i otvoreno, on se zalaže protiv vještacke južnoslavenske državne skalamerije i nije prestao da štitи hrvatski narod od iskušenja južnoslavenskog fantoma, s nepokolebljivim osjećajem za pravdu i načinljivim odgovorom. Tadija Smičiklas je bio hrvatski jezik i istorijsku misao hrvatskog državnog bića, koju je vidio u sintezi ideje o ulozi i politici Madarske. Tradicija i misao hrvatsko-madarške zajedničke sudsbine nisu imale: odusjevljenjeg, samosvjesnog, plemenitijeg i naučnijeg borca od njega. Hrabro, iskreno i otvoreno, on se zalaže protiv vještacke južnoslavenske državne skalamerije i nije prestao da štitи hrvatski narod od iskušenja južnoslavenskog fantoma, s nepokolebljivim osjećajem za pravdu i načinljivim odgovorom. Tadija Smičiklas je bio hrvatski jezik i istorijsku misao hrvatskog državnog bića, koju je vidio u sintezi ideje o ulozi i politici Madarske. Tradicija i misao hrvatsko-madarške zajedničke sudsbine nisu imale: odusjevljenjeg, samosvjesnog, plemenitijeg i naučnijeg borca od njega. Hrabro, iskreno i otvoreno, on se zalaže protiv vještacke južnoslavenske državne skalamerije i nije prestao da štitи hrvatski narod od iskušenja južnoslavenskog fantoma, s nepokolebljivim osjećajem za pravdu i načinljivim odgovorom. Tadija Smičiklas je bio hrvatski jezik i istorijsku misao hrvatskog državnog bića, koju je vidio u sintezi ideje o ulozi i politici Madarske. Tradicija i misao hrvatsko-madarške zajedničke sudsbine nisu imale: odusjevljenjeg, samosvjesnog, plemenitijeg i naučnijeg borca od njega. Hrabro, iskreno i otvoreno, on se zalaže protiv vještacke južnoslavenske državne skalamerije i nije prestao da štitи hrvatski narod od iskušenja južnoslavenskog fantoma, s nepokolebljivim osjećajem za pravdu i načinljivim odgovorom. Tadija Smičiklas je bio hrvatski jezik i istorijsku misao hrvatskog državnog bića, koju je vidio u sintezi ideje o ulozi i politici Madarske. Tradicija i misao hrvatsko-madarške zajedničke sudsbine nisu imale: odusjevljenjeg, samosvjesnog, plemenitijeg i naučnijeg borca od njega. Hrabro, iskreno i otvoreno, on se zalaže protiv vještacke južnoslavenske državne skalamerije i nije prestao da štitи hrvatski narod od iskušenja južnoslavenskog fantoma, s nepokolebljivim osjećajem za pravdu i načinljivim odgovorom. Tadija Smičiklas je bio hrvatski jezik i istorijsku misao hrvatskog državnog bića, koju je vidio u sintezi ideje o ulozi i politici Madarske. Tradicija i misao hrvatsko-madarške zajedničke sudsbine nisu imale: odusjevljenjeg, samosvjesnog, plemenitijeg i naučnijeg borca od njega. Hrabro, iskreno i otvoreno, on se zalaže protiv vještacke južnoslavenske državne skalamerije i nije prestao da štitи hrvatski narod od iskušenja južnoslavenskog fantoma, s nepokolebljivim osjećajem za pravdu i načinljivim odgovorom. Tadija Smičiklas je bio hrvatski jezik i istorijsku misao hrvatskog državnog bića, koju je vidio u sintezi ideje o ulozi i politici Madarske. Tradicija i misao hrvatsko-madarške zajedničke sudsbine nisu imale: odusjevljenjeg, samosvjesnog, plemenitijeg i naučnijeg borca od njega. Hrabro, iskreno i otvoreno, on se zalaže protiv vještacke južnoslavenske državne skalamerije i nije prestao da štitи hrvatski narod od iskušenja južnoslavenskog fantoma, s nepokolebljivim osjećajem za pravdu i načinljivim odgovorom. Tadija Smičiklas je bio hrvatski jezik i istorijsku misao hrvatskog državnog bića, koju je vidio u sintezi ideje o ulozi i politici Madarske. Tradicija i misao hrvatsko-madarške zajedničke sudsbine nisu imale: odusjevljenjeg, samosvjesnog, plemenitijeg i naučnijeg borca od njega. Hrabro, iskreno i otvoreno, on se zalaže protiv vještacke južnoslavenske državne skalamerije i nije prestao da štitи hrvatski narod od iskušenja južnoslavenskog fantoma, s nepokolebljivim osjećajem za pravdu i načinljivim odgovorom. Tadija Smičiklas je bio hrvatski jezik i istorijsku misao hrvatskog državnog bića, koju je vidio u sintezi ideje o ulozi i politici Madarske. Tradicija i misao hrvatsko-madarške zajedničke sudsbine nisu imale: odusjevljenjeg, samosvjesnog, plemenitijeg i naučnijeg borca od njega. Hrabro, iskreno i otvoreno, on se zalaže protiv vještacke južnoslavenske državne skalamerije i nije prestao da štitи hrvatski narod od iskušenja južnoslavenskog fantoma, s nepokolebljivim osjećajem za pravdu i načinljivim odgovorom. Tadija Smičiklas je bio hrvatski jezik i istorijsku misao hrvatskog državnog bića, koju je vidio u sintezi ideje o ulozi i politici Madarske. Tradicija i misao hrvatsko-madarške zajedničke sudsbine nisu imale: odusjevljenjeg, samosvjesnog, plemenitijeg i naučnijeg borca od njega. Hrabro, iskreno i otvoreno, on se zalaže protiv vještacke južnoslavenske državne skalamerije i nije prestao da štitи hrvatski narod od iskušenja južnoslavenskog fantoma, s nepokolebljivim osjećajem za pravdu i načinljivim odgovorom. Tadija Smičiklas je bio hrvatski jezik i istorijsku misao hrvatskog drž

JOŽEF BAJZA I CRNA GORA**11.**

Aleksandar nije ni pokušao da izgladi postojeće konflikte

»Piše: Nenad STEVOVIĆ

Najveće **Bajzino** zadovoljstvo bilo je kada je **Svetozar Pričević** (1875-1936), jedan od najpoznatijih jugoslovenskih konverita, sa svoje strane, likvidirao **Pašičevu** slovensku politiku i prihvatio njegov stav o madarsko-hrvatskoj zajednici. Direktno poslijedica Bajzino percepcije o madarsko-hrvatskoj zajednici bila je da nakon raspada nije viđio drugi način i formu za ujedinjenje dva naroda, nego samo Habsburšku restauraciju, čiji je princip predstavljao neobuzdanom otvorenosću i hrabrošću bez pomirljivosti i kompromisa, što predstavlja jednu od najzanimljivijih osobina njegove političke i naučne individualnosti. Jugoslovenske vlasti su **Milan Šufflaya** 1920. godine osudile na tri i po godine zatvora zbog stvaranja antisrpske organizacije. Nakon odležane kazne u Sremskoj Mitrovici i Zagrebu, za život je zaradio kao novinski urednik i naučni pisac. Bajzinu Bibliografiju o Crnoj Gori predstavio je hrvatskoj javnosti prikazom u listu Obzor. Nakon što je u Narodnoj skupštini Kraljevine SHS u Beogradu radikal **Puniša Račić** ubio **Stjepana Radića**, hrvatska istorija je krenula novim smjerom. Milan Šufflay je osećao da njegov narod doživljava sudobnosnu vremena. Sabrao je svojih 12 istorijskih i političkih studija i objavio ih u knjizi *Hrvatska u svjetlu svjetske historije i politike* koja je postala katekizam hrvatskog nacionalnog otpora. To njegovo naučno djelo kroz analizu primjera iz svjetske istorije i politike dokazuje vječno i sveto pravo hrvatskog naroda na samostalnost. Knjiga je doživjela veliki uspjeh. Neposredno samo na gornje slojeve hrvatske inteligencije, ali posredno na cijeli narod, jer su publicisti, političari i novinari propagirali njegove ideje u popularnoj formi

Srbija je pod vlašću Karadordjevića pokorila i Hrvate i Slovence. Međutim, ovo spoljašnje i nasilno ujedinjenje nije pratilo ujedinjenje južnoslovenskih naroda u jedan Postoji Jugoslavija, ali nema jugoslovenske nacije, niti je može biti, jer nijesu prisajedinili jednostavne administrativne teritorije u jednu državnu zajednicu, već narode sa istorijskom prošlošću

Naučno djelo Milana Šufflaya kroz analizu primjera iz svjetske istorije i politike dokazuje vječno i sveto pravo hrvatskog naroda na samostalnost. Knjiga je doživjela veliki uspjeh. Neposredno samo na gornje slojeve hrvatske inteligencije, ali posredno na cijeli narod, jer su publicisti, političari i novinari propagirali njegove ideje u popularnoj formi

1930.). Upravo nacionalne ideje koje je propagirao Milan Šufflay su pomogle hrvatskom narodu da izdrži teror i laži u trenučnim kada je bio lišen svoga vode. Neposredno nakon ubistva i tragične smrti Milana Šufflaya, u časopisu Madarskog istorijskog društva Századok (Budimpešta, april-juni 1931), u oprostajući sveci prijatelja i saborca profesor **Jožef Bajza** je napisao: „Malo ličnostiima u historiji koji su požrtvovanje služile interesima svog naroda, evropske kulture i ujedno interesima madarskog naroda, kao Milan Šufflay u godinama jugoslovenske diktature...“. Kao mučenik svog naroda stupio je u besmrtnost i njega kojega je javno mišljenje nekada odbacio, pratići su hiljade Hrvata na zadnji put. Kod njegovog ljeta dobrovoljno je straždržala ona akademika omiljena koja mu je deset godina sprejčavala profesorski rad... Madarska historijska znanost sa dubokom žalosću obnavlja usponenu u Milanu Šufflayu. Uvijek smo znali da je vjeran sin svog naroda, ali uvijek smo ga smatrali i našim. Šufflay je bio najveći Madar među Hrvatima i zato je bio i najveći Hrvat. Slava njegovoj uspomeni!“

Na pogrebu univerzitetskog profesora dr Jožefa Bajze na groblju Kerepeši u Budimpešti 10. januara 1938. godine, koju su organizovali grad i Mađarska akademija nauka,

stigao je i vjenčan u ime Hrvatske. Na hrvatskoj nacionalnoj traci pisalo je: „Pokojnom Kornelu Batoriu u spomen na ubistvu i tragične smrti na rad u nacionalnom interesu Hrvatske“.

JOŽEF BAJZA O JUGOSLAVIJI

Da važi za jednog od najboljih poznavalaca istorijskih, društvenih i političkih prilika na jugoslovenskom prostoru Jožef Bajza je potvrdio u svojoj studiji Jugoslavija koju je objavio 1929. godine (Bajza József, Jugoszlávia, A Magyar Szemle Kincstára, Budapest, 1929). Rad je na precizan, politički jasan i naučno utemeljen način približio susjednu državu madarskoj stručnoj javnosti i zainteresovanim čitocima za spoljni politiku. Balkanski ratovi 1912. i 1913. godine znaczajno su povećali teritoriju Srbije. Ogrannu površinu dobila je od đelova Turske i sa njom se oformila između Austro-Ugarske monarhije i Osmanskog carstva. Presekla je put monarhiji iz Soluna i Egejskog mora i oslabila ekonomski i, uglavnom, politički uticaj Austro-Ugarske na Balkan. Onaj uspjeh pokrenuo je nacionalne težnje Srbija koju su cilj ostvarili poslije Velikog rata, postigavši i više nego što su očekivali, jer su pod vlašću Karadordjevića pokorili i Hrvate i Slovence. Međutim, ovo spoljašnje i nasilno ujedinjenje

nije pratilo ujedinjenje južnoslovenskih naroda u jedan Postoji Jugoslavija, ali nema jugoslovenske nacije, niti je može biti, jer nijesu prisajedinili jednostavne administrativne teritorije u jednu državnu zajednicu, već narode sa istorijskom prošlošću. Bajza to objašnjava vrlo ubjedljivo i mudro u poglavljiju *O južnoslovenskom jedinstvu*. Istorija i kultura različitih naroda u sklopu Jugoslavije su različiti. Filozof **Ernest Renan** je već dokazao da sećanje na zajednički učinjenja velika djela od naroda formira iniciju. Međutim, Srbe, Hrvate, Crnogorce i ostale južnoslovenske narode ne da ne obinjuje sećanje na zajednički čin, ali niti naprotiv; njihova prošlost ih razdvaja. Bajza objašnjava da to osećaju i znaju i Srbu, i da bi na neki način spojili južnoslovenske narode 1922. godine diktature Jugoslaviju na 33 administrativna područja, a imena Crna Gora, Hrvatska, Bosna, Hercegovina, Vojvodina, Slovenija, pa čak i Srbija, uklanjajući ih iz zvanici upotrebe imenih teritorija da bi izbrisali blisko kakov sećanje na prošlost. Kao u poznatom anegdoti, poput muža koji ima rogove, i oni su izbacili krevet iz kuće, ali sa tim nijesu uspjeli vratiti mir u kuću, o čemu svjedoče poglavljia u Bajzinoj studiji o Deset godina unutrašnje politike i Deset godina spoljne politike. Štaviše, neslaganja Srba i Hrvata postala su toliko intenzivna da kralj **Aleksandar** 5. januara 1929. godine suspenduje Ustav. Od tada on samovoljno vlada kako bi sprječio raspad Jugoslavije. Ubrzo nakon objavljenja Bajzine knjige, general **Zívković**, predsednik Vlade, objavio je bilans za prvi polo godine diktature iz kojeg se jasno vidi da diktatura nije dovela kraljevinu ni korak naprijed i da nijesu ni pokusali da izglate postojeće konflikte. Bajzina knjiga daje potpunu i jasniju sliku Jugoslavije, napisao je **Šandor Bonkalo** u njenom prikazu koji je završio na ovaj način: „Saznajemo čemu Srbi teže i, sa madarske tačke gledišta, šta te težnje znače. Nema sumnje da će knjiga dati veliki doprinos formiranju mišljenja madarske javnosti o spoljnoj politici i, po mom skromnom mišljenju, ovo i jeste jedna od najvećih Bajzinih zasluga. Voili bih da što više ljudi pročita knjigu i volio bih što više ovačkih radova koji bi prikazali i Čehoslovačku, Rumuniju, Austriju, pa čak i Poljsku i Rusiju“

(Budapesti Szemle, br. 215, str. 321 - 324, Budapest, 1929).

BILJEŠKA O AUTORU

Nenad Steović (1962), polikolog, publicista, istraživač i organizator crnogorske dijasporе. Objavio je više naučnih monografija o migracijama sa prostora Crne Gore, publikacija o crnogorskoj emigraciji, stručnih i naučnih radova u zemlji i inostranstvu. Pokreća i osniva više nacionalnih institucija, organizacija, kulturno-prosvjetnih društava i časopisa u crnogorskom iseljeništvu. Oženjen je Mirjanom sa kojom ima sinove Mijata i Maksima. Objavio je knjige: Crnogorsko iseljeništvo kroz diplomske arhivske izvore, Cetinje, 2010, Kolonizacija Crnogoraca u Vojvodini 1945-1948, Podgorica, 2010, Rata – crnogorska kolonija u Vojvodini, Beograd, 2013, Frederik Burnam i Crna Gora, Cetinje, 2015, Gorščaci u ravnici, Lovćenac, 2016, Nadmeder 1914-1918.. logor i groblje crnogorskih interniraca, Podgorica, 2018, Janko Brajović i Crna Gora, Cetinje, 2018, pa čak i Poljsku i Rusiju“ **Kraj**

Aleksandar Karadordjević

Milan Šufflay

Nenad Steović na grobu Jožefa Bajze

Vlatko Maćek